

Bárdi Nándor

A MAGYAR–MAGYAR PÁRBESZÉD KERESÉSE

A támogatáspolitikáról¹

A 2004-es, kettős állampolgárságról szóló, sikertelen népszavazás óta nem lehet Magyarország és a határon túli magyarság viszonyát a nemzeti egység és szolidaritás retorikájával szimbolikus burokba csomagolni. Ez a tanulmány arra vállalkozik, hogy egy részterület érdekkonfliktusait feltárja. A következőkben elsősorban nem a jelenlegi helyzet kritikájára, hanem a kialakult viszonyok mögötti folyamatok feltárására törekszem. A dolgotatban egymást váltják a leíró értelmezések és az ezekben található általam használhatónak vélt cselekvési lehetőségekre való figyelemfelhívás. A támogatáspolitikát nem egy szűken vett forráselosztó szerkezetként, hanem a magyarságpolitika és a kisebbségpolitikák² összefüggésében, mint a magyar–magyar párbeszéd³ egyik témáját értelmezem. Kiindulópontjaim tisztázása után (1.) arra keresem a választ, hogy miként alakult át a magyarságpolitika funkciója az utóbbi másfél évtizedben (2.). Ezt követően a támogatáspolitikai 15 éves szerkezetváltozását (3.) és az utóbbi két év stratégiai útkeresését (4.) foglalom össze. Majd a támogatáspolitikai működtetőiről, illetve ezen belül a párbeszéd anti-nómiáiról (5.) és magáról a célcsoportról, a kisebbségi intézményi alrendszerekről szólok (6.). Végezetül a problémakezelés tehetetlenségéből való kilépésre teszek javaslatot (7.).

1. Kiindulópontok

Magyarország és a határon túli magyarok viszonya a nemzetközi összefüggéseken túl a magyar nemzet identitáspolitikai problémája. A magyar–magyar viszony megítélésében a Magyarországi közvélekedés és a politikai osztály is megosztott, ezért a magyar–magyar párbeszédben addig nem lehet előre jutni, amíg a magyarországi politikai közösségek ebben a kérdésben nem jutnak konszenzusra. Jelenleg ez azért lehetetlen, mert mindkét meghatározó politikai identitásközösség építésében meghatá-

rozó e nemzetiesítő, illetve az antinacionalista tematizáció. Ki kell mondanunk, hogy a kettős állampolgárságról szóló népszavazás ügye nem a határon túli magyarokról, hanem a magyarországi politikai közösségek identitásépítéséről szólt.

Közép-Európában Magyarország és a határon túli magyarok viszonyának változását alapvetően meghatározza Magyarország geopolitikai és gazdasági súlya. Magyarország gazdasági és modernizációs le- és felértékelődése, illetve a szomszédos országok fejlődése a magyar kisebbségek viszonyát mind az anya(nyelv)országukhoz, mind saját (állam)országukhoz⁴ jelentősen befolyásolja. (Különösen igaz ez a vegyes házasságból születettekre és a magyarul beszélő roma népességre.) A gazdasági és társadalompolitikai válsághelyzetben lévő Magyarországtól hiába várjuk el a kérdés felvállalását. A politikailag és gazdaságilag meggyengült ország mindehhez nem rendelkezik geopolitikai eszközökkel és hiteles üzenetekkel.⁵

Az utóbbi években az előbbi két probléma kezelésére jó néhány nemzetstratégiai óhaj, akarás látott napvilágot: mintha csak egy néhány oldalas irat hiányozna a közös (nemzeti-társadalmi-regionális) célok megfogalmazásához.⁶ Ugyanakkor *a nemzetpolitikán belül sem a HTMH-ban, sem a minisztériumokban nem tudott intézményszerűsíteni egy szakpolitikai apparátus saját belső logikát és stratégiát felépítve. Szerencsésebb országokban és szakpolitikák terén az ilyen közeg képes alternatívákat felvetni, konfliktusokat kezelni, pártpolitikai akciókat optimalizálni. Ebben az esetben a szerkezet működtetőinek (az apparátus és a kutató-szakértők) egy része magyarországi politikai és szakmai legitimitációval nem bírt, mert határon túlról érkeztek vagy magyarországiaként épp a külhoni viszonyokat nem ismerték. A „beletanulást” pedig a kormányváltások hozta apparátusbeli fluktuáció akadályozta. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a szakpolitika célcsoportjai kívül estek a magyarországi közigazgatás hatókörén, és a külhoni visszajelzések is egyből átpolitizálódtak, gyakran magyar–magyar konfliktusként jelentkeztek.*

Ebben a helyzetben a magyarság- és kisebbségpolitikában a pártpolitikai üzenetek és kommunikációs panelek váltak meghatározóvá, és a szerkezeti problémák kezelésének lehetőségét mindez felülírta és megakadályozta hatékony konszenzusos programok, technikák térnyerését.

2. A magyarságpolitika funkciójának átalakulása

Az 1989 utáni magyarságpolitika már többször elvégzett, vázlatos összefoglalása helyett⁷ a következőkben arra keresem a választ, hogy az első és a második Gyurcsány-kormány külhoni magyarokkal kapcsolatos politikájának kialakulásában milyen folyamatok játszhatnak meghatározó szerepet. Három meghatározó problémát

vizsgálók: a pártpolitikai versengés hatását a szakterületre, az euroatlanti integrációval változó külpolitikai viszonyokat és a határon túli magyar politikai eliteknek az 1990-es évek második felétől megváltozott szerepkörét. Majd a kolonizációs beszédmód és a nemzeti legitimációs konszenzus kérdését vetem fel.

A magyarországi *pártpolitikai versengés* mögött a kormányzati hatalom megszerzése mellett a *politikai identitásközösségek létrehozása* folyik. Ennek során a nemzetről folytatott közbeszédben legkézenfekvőbb azt a kérdést és következményeit tematizálni, hogy az állam és a nemzet határai nem esnek egybe. Ez egyben *nemzetesítő, legitimációs folyamat*is.

A rendszerváltás egyik nagy tömegélménye az 1988-as romániai falurombolás elleni tüntetés volt. (Hasonlóan a nagymarosi vízerőmű építése elleni tiltakozáshoz és a négy igenes népszavazáshoz.) A kerekasztal-tárgyalások során létrejött, a határon túli magyarokkal kapcsolatos alkotmányos cikkely körül *konszenzus* alakult ki.⁸ Az antalli „lélekben tizenöt millió miniszterelnöke” kifejezés, majd a magyarságpolitika körül kibontakozó viták sem kérdőjelezték meg a határon túli magyarság kormányzati támogatását, nemzetközi védelmének jogosságát és a kapcsolattartás szükségességét.

A konszenzus 1993–2002/2004 között több szakaszban erodálódott az alapszerződések, majd a kedvezménytörvény, végül a kettős állampolgárság kapcsán. Ezzel párhuzamosan 1994–1995-től a határon túli politikai elitek is egyre inkább megszűntek a magyarországi pártszimpátiák szerint. Tehát minden magyarországi pártnak létrejöttek az elvbarát-, majd a támogatáspolitikában is preferált, hálózatai a határon túl.

Ennél azonban fontosabb egy közvetlenül nem a határon túli magyarok kérdéséhez kapcsolódó tényező. Nevezetesen az, hogy a posztkommunista térségben *egyedül a magyar baloldalon nem volt meghatározó a nemzetesítő beszédmód*. Ennek gyökere a Kádár-rendszer jóléti retorikára – és nem a nacionalizmusra – alapozó legitimációs berendezkedéséhez nyúlik vissza. Ezt tovább erősítette, hogy az MSZMP-n belül a rendszerváltás során nem a nemzeti retorikát használó Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás reprezentálta vonal lett a meghatározó, hanem sokkal inkább a reformközgazdászokkal összefogó technokrata, külpolitikus csoport.⁹ Ezért 1993-ban az új baloldali politikai célokat megfogalmazó Demokratikus Charta mozgalom az Antall-kormány nemzetesítő-konzervatív intézkedéseit bírálva, *antinacionalista beszédmóddal* lépett fel. Ez a modernizációs, antinacionalista beszédmód lett a baloldali politikai identitásközösség összefogó ereje. Ezt próbálta a magyarságpolitikában Tabajdi Csaba és Törzsök Erika modernizációs és társadalompolitikai tartalommal megtölteni. Ez a beszédmód nem a kulturális nemzetben való gondolkodást utasította el, hanem a szimbolikus politizálást és a nemzeti kizárólagosságot is. De a pártpolitikában mindez egyben összemosódott a Horthy-kor-

szak, az Antall-kormány és a jobboldal bírálataival. Ebben a helyzetben a Fidesz-politikusok szabadelvű nemzetfelfogása nem változott, „pusztán” alárendelődött a pártpolitikai és közbeszédbeli legitimációs versenynek.¹⁰ (Pontosabban a Fidesz-vezetők demokratikus, szabadelvű patriotizmusukat a jobboldalon már nem tudták megjeleníteni, nem így tematizálódott a médiában.) Az alapszerződések aláírása, a NATO-csatlakozás után és a határon túli magyar autonómia-mozgalmak eredménytelensége nyomán a magyarságpolitikában a baloldal a nemzetközi és kétoldalú kisebbségvédelemben gondolkodott, és a szomszédsági kapcsolatok javításától, valamint magyar pártok kormányzati részvételétől remélte a külhoni magyarság problémáinak kezelését. Ezzel szemben a jobboldal döntően a kulturális nemzet intézményes kapcsolatépítését (nemzeti reintegráció) szorgalmazta és a kisebbségi kérdés kezelését helyezte előtérbe a szomszédsági kapcsolatokban. A beszédmodok után az útkeresés is elvált.

A határon túli magyarság kérdése alárendelődött a magyarországi pártpolitikai viszonyoknak. *Nem a határon túli magyarok problémái, hanem a hozzájuk való viszony tematizálódott.* Ez figyelhető meg azokban az esetekben is, amikor egy-egy, a határon túli magyarság ügyében kibontakozott vitát *legitimációs célokra* használnak fel. Ilyennek tekintem a magyar–ukrán alapszerződés ügyében (1993) Csurka István fellépését, amely az MDF szétszakadásához és a MIÉP létrejöttéhez vezetett. Ez feltehetően az alapszerződés-vita nélkül is bekövetkezett volna, de ezt az ügyet lehetett a határtermelés, csoportképződés érdekében tematizálni. Hasonló volt a helyzet a magyar–román alapszerződés ügyében, amikor Orbán Viktor a kérdést történelmi távlatokba emelve, ebben az ügyben teremtette meg az MDF és a kisgazda képviselőkkel a Fidesz vezette jobboldal egységét (1996).¹¹ 2004-ben Gyurcsány Ferenc a kettős állampolgárságról szóló kampány során, néhány hónapos miniszterelnökként a baloldal politikai kohézióját hozta létre azzal, hogy megmutatta: képes legyőzni Orbán Viktort. A Fidesszel és a jobboldallal szemben képes felmutatni egy racionális, eljárási, költségvetési kérdéseket végiggondoló megközelítést. Itt is bal–jobb törszonalként tüntették fel a választást.¹²

A külmagyar kérdésnek a pártpolitikai legitimációs funkciója nemcsak a konszenzus lehetőségét *gyengítette*, hanem *a szakpolitikai logika érvényesülését* is. A kérdéskörrel kapcsolatos célok és elvárások java hamis helyzetértékelésből indult ki, ezért sorozatos politikai kudarcokkal járt és félmegoldásokat hozott. De mivel a magyarországi kormányzati döntések hatása nem a határokon belül csapódott le, a politikai kinyilatkoztatásoknak nem volt különösebb következménye, ezzel az egész kérdéskör *virtualizálódott*. 2002, illetve 2004-ig nem volt a kérdésnek megfogható magyarországi politikai tétje. Ilyen *be nem teljesült elvárás* volt a szomszédos országokkal szemben az „*autonómiának*” természetjogi alapon, a nemzetközi kisebbségvédelmi kötelezettségek alapján elvárt biztosítása, különösen olyan országokban, ahol a közigazgatás sem önkormányzati alapon működik. Ez nem azt jelenti,

hogy a probléma kezelésére máshol működő jövőkép ne lenne használható. Nem kudarcról van szó, hanem arról, hogy a magyarság- és kisebbségpolitikai elitek saját társadalmukat 7 országban különböző hatékonysággal és intézményességgel voltak képesek megszervezni.

Hasonló cél volt a *nemzetegyesítés* retorikája, amely eleve nem számolt a regionális különbségekkel és a szétfejlődéssel. Azonnal a nemzetállami központból (Budapest) fogalmazott meg elvárásokat a regionális elitek számára. Itt sem a nemzeti közösség együttes elgondolása a probléma, hanem, hogy nem számolnak azzal, hogy politizálásuk tárgya (a magyar nemzet) a különböző országokban élő, rétegzett regionális, politikai, társadalmi csoportok és külön érdekek összessége. Az *Európai Unió csatlakozásához* fűzött remények, különösen a határ menti kapcsolatokban nem voltak jogosulatlanok, de ezen túl az adott magyar közösségek hátrányos munkaerő-piaci, regionális helyzetét a csatlakozás önmagában nem írja felül. S az új körülmények között az esélyegyenlőtlenségek tovább nőhetnek, épp azért, mert hiányoznak az intézményi eszközök és a tudás a helyzet kihasználásához. De nem csak Magyarországon működtek az illúziók. A *kettős állampolgárság* ügyében a határon túli közvéleményben alakult ki az az elvárás, hogy egy ilyen jogi emancipáció megoldhatja problémáit és csak a népszavazási kudarc után szembesült az anyaországi lehetőségekkel. Ezt követően pedig a nemzeti és nemzetietlen Magyarország kategorizálás került előtérbe és kevésbé a saját kisebbségi-regionális közösség megerősítő felértékelése. Mindezek között a célmeghatározások között válik hiteltelenné a kilencvenes évek kisebbségvédő-önszerveződő autonómia programját felváltó *szülőföldön való maradás* retorika is. Egyrészt azért, mert a hangoztatott célokhoz – a szülőföldön való maradás társadalmi-gazdasági háttérének megteremtéséhez, illetve a magyarság létszámcsökkenésének megállításához – Magyarország nem rendelkezik elégséges eszközökkel. Ráadásul épp abban érdekelt, hogy demográfiai és munkaerő-piaci gondjait saját kulturális közösségéből származó migránsokkal pótolja. Másrészt a magyarországi politikai osztály nem jogosult a magyar szállásterületek védelmében bárkitől azt kérni vagy abban akadályozni, hogy történelmi kényszerhelyzetén a Magyarországra való áttelepüléssel ne próbáljon meg segíteni, miközben az Európai Uniótól többek között épp ezt a szabadságot és a történelmi lemaradás felszámolásában való segítségnyújtást várjuk. Mindez ebben az esetben sem azzal jár, hogy el kellene vetnünk a határon túli magyarok esélyegyenlőtlenségének csökkentését célzó programokat, hanem meg kell találni azokat az intézményes pontokat, amelyeken keresztül az adott regionális közösségek önszerveződése a leghatékonyabban segíthető. Ezt pedig nem politikai alkuktól, hanem a jól működő projektek teljesítményelvű kiválasztódási mechanizmusától függhet.

2004. május 1-jén véglegesen átalakult a magyar külpolitika hármas célrendszerének feltételrendszere. Az EU-tagság megszerzésével már nem az európai integrációhoz

való alkalmazkodás, hanem annak alakítása lehet a magyar külpolitika célja. Ezzel együtt a jószomszédi kapcsolatok építésében az Európai Unió részévé lett kelet-közép- és délkelet-európai régió versenyképességének kérdései, a regionális együttműködés, fejlesztés új formáival összefüggő kérdések kerülnek majd előtérbe. A határon kívül élő magyar kisebbségek támogatása pedig az integrált térben szükségképpen szintén megújulva marad továbbra is meghatározó területe a magyar külpolitikának.

Mindeddig láthatólag Magyarország nem tudta politikai szempontból kiaknázni azt az előnyét, hogy a NATO-és EU-csatlakozás során a közép- és kelet-európai államok élcsapatába tartozott, így különösen az érintett szomszédos államok EU-csatlakozásánál a magyar kisebbség helyzetére jobban rá tudta volna irányítani a figyelmet. Jól példázza ezt, hogy bár Magyarország EU-tagként hatással lehetett az Unió bővítési politikájára Romániával szemben, Románia anélkül lépett be az Unióba, hogy a sokat vitatott és egyebek mellett az Európai Parlament által is szorgalmazott romániai kisebbségi törvénytervezetet a román törvényhozás elfogadta volna.

Ennek ellenére Magyarország eredményesen tudta felhívni az EU intézményeinek figyelmét a vajdasági magyarok elleni atrocitásokra, vagy a román csatlakozás során a kisebbségi jogok törvényi szabályozásának hiányosságaira. Az Európai Parlamentben a magyar képviselők több esetben is sikerrel lobbiztak azért, hogy egy-egy Romániáról vagy Szerbiáról szóló határozatban az ott élő magyar közösség számára fontos problémák megjelenjenek. Ezek a politikai sikerek azonban csak részlegesek lehetnek, ahogy azt Románia csatlakozásának példája mutatja, *a magyar politikai elit, döntési kényszerben egyöntetűen az integrációs célokat helyezte előtérbe, a kisebbségpolitikai célokkal szemben*. Az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy az EU-tagság olyan elsőrendű érdek az érintett országokban élő magyar kisebbségek számára is és a bilaterális kapcsolatokban is, amelyet mindenek felett támogatni kell. Így a magyar parlament egyöntetűen támogatta Románia tagságát annak ellenére is, hogy a magyar kisebbség követeléseinek teljesítésére (például a kisebbségi törvény elfogadása, magyar tagozatok indítása a Babes–Bolyai Egyetemen) az EU-csatlakozás idején tett román kormányzati ígéretek nem teljesültek. Mindez azt mutatja, hogy bár új fórumok nyíltak a magyar kisebbségek érdekeinek képviseletére, de ezeken keresztül csak közvetett módon lehet a határon túli magyar kisebbségek jogait érvényesíteni, helyzetét javítani – elsősorban az uniós politikákon, az európai integráció nyújtotta előnyökön (például határok átjárhatósága) keresztül.

Az Európai Unió csatlakozással együtt az 1990-es évek elején elfogadottá vált úgynevezett *Antall-doktrína* nemzetpolitikai célrendszere is átalakult. Ennek elemei:

1. Az *összmagyarság-felfogás* tematizálása, amelynek részei a Kárpát-medencén kívül diaszpórában élő magyarság, a közép-európai magyar nemzeti kisebbsé-

- gek, amelyek Trianon után jöttek létre és ma nyolc országban élnek és a magyarországi nemzetállami keretek között élők csoportja. A magyar kormányzat pedig, amely csak az utóbbit képviseli politikai és jogi értelemben, felelősséget érez a másik két magyar nemzethez tartozó csoportért is.
2. A közép-európai magyar nemzeti kisebbségek helyzetének kezelésére az európai *nemzeti autonómia-modelleket* tartotta megvalósíthatónak. Ennek érdekében a magyar alkotmány – a térségben a szlovénhoz hasonlóan, de másoktól eltérően – nem az egységes magyar nemzetből indul ki. Ugyanígy a szomszédos országok számára mintaként kívánták létrehozni a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek országos önkormányzatait.
  3. A nemzetközi kisebbségvédelmi fórumokon való fellépéssel és az alapszerződésekkel Magyarország számára *védőhatalmi szerepet* kívántak elérni a szomszédos országokban élő magyarok vonatkozásában.
  4. A *határon túli magyarok politikai szervezeteinek vezetőit mint az adott közösség legitim képviselőit ismerte el a budapesti kormányzat* és támogatta nemzetközi szereplőkként való pozicionálásukat is, mind a kétoldalú kapcsolatokban, mind a nemzetközi fórumokon.

Eza négy célkitűzés egyévtized alatt szükségszerűen megváltozott.

1. A határon túli magyarságért vállalt politikai felelősség bevett politikai alapelvvé vált. A közép-európai magyar nemzeti kisebbségek együttes kezelése – az eltérő adottságok és az adott országok más-más magyarságpolitikai viszonyai miatt – inkább hátráltatja, mintsem segíti a problémák kezelését. A „mozaik nemzet” metafora után, megjelent a „szerződéses nemzet”¹³ toposz, amely azt közvetíti, hogy mind a nyolc közép-európai magyar nemzeti kisebbségi csoportnak sajátos viszonya van Magyarországhoz és ebből adódóan sajátos kapcsolatokat kell kialakítania a mindenkorai magyar kormányzattal. Egyben önálló entitásnak is tekintik ezeket.
2. Az *autonómia-politika* tekintetében az egyik nagy változás, hogy négy országban, különböző elnevezéssel felülről hozták léte a magyar nemzeti tanácsokat (Ausztria, Szlovénia, Horvátország, Szerbia). Egy másik fontos jelenség, hogy Romániában és Szlovákiában a magyar pártok kormányzati részvételének eleve feltétele volt az autonómia-követelések levétele a napirendről. (Majd amikor az RMDSZ mégis bevitte a kormányprogramba a kisebbségi törvény igényét, abból a kulturális autonómiára vonatkozó passzust utasítják el a koalíciós partnerek.) Ezért az autonómiát átértelmezve a szlovákiai és a romániai magyar politikai elit egyre gyakrabban az eddig kormányzati részvétellel elért közigazgatási, önkormányzati, gazdasági pozíciókat és a magyar nyelvű intézményességet tekintti az autonómia mozaikjelemeinek, és nem egy mindent átfogó kisebbségi státútumban gondolkodnak.

3. A *védőhatalmi szerep* az alapszerződésekkel sem valósult meg, hiszen a kisebbségi vegyes bizottságok önálló hatáskör nélkül működnek és leginkább csak a problémafelvetésig jutnak el.
4. A *határon túli magyar közösségek politikai egysége* és vezetőik legitimitása az utóbbi öt évben sorra *megkérdőjeleződött* és ezek a pártok egyre inkább részesei nemcsak az adott ország pártpolitikájának, hanem a magyarországi játszmáknak is.
5. A határon túli magyarság *intézményrendszere kiépült, de alapvető fenntartási és hatékonyságbeli gondokkal küzd*. Az adott szakpolitikai tevékenység legnagyobb gondja épp ennek az intézményességnek a sorsa, amely konkrét cselekvési programot igényel.

Ebben a megváltozott helyzetben egyelőre nem jöttek létre az új viszonyokra alkalmazott, a pártok által kölcsönösen elismert alapelvek, és ezért is a működő támogatási programok pártpolitikai kritikák keresztüzébe kerültek, ami egyben a szakmai korrekciót is ellehetleníti.

A harmadik nagyon fontos tényező a magyarságpolitika mai értelmezésében a kisebbségpolitikai partner, a *magyar kisebbségi pártelitek* megváltozott szerepköre. Az 1996/1998-tól működő kormányzati részvétel alapvetően megváltoztatta ezeknek a politikusoknak a szerepfelfogását. Az addigi magyar, döntően kulturális érdekképviselési tevékenységet a regionális és gazdasági fejlesztési érdekek megjelenítése és az országos, nem csak nemzetiségi kérdésekben való tényleges politizálás váltotta fel. Ez eleve azokat a politikusokat hozta országosan és a magyar pártokon belül helyzetbe, akik ehhez megfelelő szakmai felkészültséggel bírtak. A problémák és a döntések hordereje miatt ezzel együtt az addigi magyar politikai, ideológiai, kulturális hálózatok dominanciáját a regionális gazdasági érdekcsoportok, vállalkozói hálózatok érdekérvényesítése változtatja meg. Mindez a kisebbségi politikára két vonatkozásban mindenképp visszahatott. Egyrészt az adott ország politikai-kormányzati munkájában való részvétel mentálisan is megköveteli a hasonulást a pozsonyi, belgrádi, bukaresti politikai kultúrához. S ez visszahat a saját társadalomról alkotott valóságoptikákra és szervezési, politikai módszerekre. Másrészt az előbbi helyzetváltozásokból adódóan az MKP és az RMDSZ meghatározó vezetői körében a kisebbségpolitika társadalomszervező, alulról építkező civil kooperatív módszereivel szemben a jogi, adminisztratív intézkedések, a forráselosztás és kijárási jelentősége vált meghatározóvá. De ez nemcsak szemléletváltással, hanem a magyar települési önkormányzatok növekvő súlyával és a számukra fontos érdekképviseléssel magyarázható. Az elkövetkező választások nagy kérdése, hogy a jelenlegi kisebbségi magyar párt és közösségi retorikamennyire bír mozgósító erővel.

Ebben az alfejezetben is azzal szembesülhettünk, hogy a határon túli magyarság kérdése nem önmagában, hanem a pártpolitikai vagy külpolitikai érdekeknek alá-

rendelve van jelen a magyar politikában, miközben a politikai kommunikációban – hamisan – egyenrangú vagy épp az előbbieket fölött álló témaként jelenítik meg.

Történeti perspektívában a közel kilencven éves folyamat mai alapkérdése az, hogy *az 1918 előtti Magyarország területei elszakadásának elfogadásával párhuzamosan, hogyan lehet a magyar kulturális közösséget fenntartani a magyar állam határain kívül.*

Erre a legkézenfekvőbb megoldás – kizárva területi visszacsatolás lehetőségét – a nemzeti önkormányzati modell. E minta mellett van két *politikai vízió*, amely jelen van a magyar kisebbségek ideológiatörténetében. Az egyik olyan nemzetek, országok közötti politikai szövetségi rendszer elképzelése, amely kezelhetné a nemzeti konfliktusokat és biztosíthatná önkormányzati alapon, hogy a magyar kisebbségek maguk dönthessenek saját intézményességük ügyeiben. Ebbe a sorba tartozik Jászi Oszkár kantonizációs, föderációs terve; Németh László közép-európai kisállami összefogás víziója; az 1945 utáni Dunai–Balkáni föderációs tervek iránti magyar érdeklődés; a KGST-n belüli a Péter János magyar külügyminiszter képviselte közép-európai összefogás-együttműködés stratégia és végezetül a most megvalósuló euroatlanti integráció rendszere. A másik jövőkép az adott országokon belüli integrációt és modernizációt az önkormányzati alapon szerveződő magyar közösségeken keresztül képzelte el. Ide sorolom a politikai transzszilvanizmust; a harmincas évek erdélyi egyházi-szövetkezeti önszerveződési mozgalmait; 1968–1970 között a csehszlovákiai, jugoszláviai, romániai magyar elitek azon törekvését, hogy saját társadalmukat önálló nemzetiségi közösségként jelenítsék meg és mindezt intézményesítsék.¹⁴ 1989 után pedig a kisebbségi elitek etnikai rehabilitációt hirdető közösségkonstrukciójának két elvárását: az önálló politikai közösség vízióját saját országukban és a magyarországi (egyéni, jogi) emancipációt.

Az előbbieken jelzett kísérletek a közép-európai *nemzetépítések* konfliktusaira próbálnak választ adni. A térség utóbbi két évszázadának története a birodalmak felbomlásáról és az egyes nemzeti közösségek önálló államiságra való törekvéseiről szól. Ebben a keretben *Magyarország és szomszédainak kapcsolattörténete a párhuzamos nemzetépítések története*. Ezek közé szorultak 1918 előtt a magyarországi nemzetiségek, majd 1918 után a magyar nemzetépítésből kiszakított magyar közösségek. Ebből adódik az a helyzet, hogy *a romániai, a szlovákiai, a szerbiai és az ukrániai magyar kisebbségek, mint politikai közösségek, részesei az adott ország politikai rendszerének* (minél etnicizáltabb az adott „közösség”, annál kevésbé), *de nem részesei az adott politikai nemzetnek*. Azért sem válhattak azzá, mert a szomszédos nemzetépítések épp a magyar kisebbségi pozíciókkal szemben építették saját nemzetállamiságukat. Majd a szocializmus időszakában az állami homogenizáció, a hetvenes évektől pedig a hatalmi legitimációként használt nemzeti retorika határozta meg a magyarságpolitikát. 1989 után pedig újra a nemzetállami építkezés került elő-

térbe. A politikai közösség és a nemzet (értsük ez alatt annak dominánsan politikai vagy kulturális értelmezését) alapvetően az azonosulásban, pontosabban az utóbbihoz kapcsolódó lojalitás érzelmi-kulturális természetében különbözik. Itt fel lehet tenni a kérdést, hogy akkor Közép-Európában a politikai rendszer, politikai közösség és a politikai nemzet nem azonos? Történeti értelemben ez a szituáció nem ismeretlen, hiszen 1868, illetve 1905 után a magyarországi nemzetiségek hasonló helyzetben voltak. Az állami politika nem ismerte el külön politikai (és nemzeti) entitásukat, hanem a magyar politikai nemzethez való tartozást kívánt tőlük, miközben csak részben tudta azt integrálni. A nemzetiségi közgondolkodásban pedig egyértelmű volt a német, román, szerb nemzethez való tartozás tudata. Tehát a többség és a kisebbség bizonyos esetekben másként gondolkodik az adott ország politikai közösségének mibenlétéről.

Ebből az okfejtésből is következik, hogy – mivel a közösségeket a nemzeti együvé tartozás szervezte – *a kisebbségi elitek mint kisebbségi nemzetépítők léptek fel és ha a politikai rendszer lehetővé tette, saját közösségüket mint önálló politikai közösséget jelenítették meg.* Így lehetett az anyaország és saját országuk nemzetépítő törekvéseire és a modernizációs kihívásokra válaszolniuk. Ebben a folyamatban pedig *az első világháború után létrejött magyar kényszerközösségek szétfejlődtek Budapesttől és egymástól az adott ország és régió viszonyaihoz adaptálódva és váltak regionális közösségekké.*

Ha a magyar kulturális közösség egésze felől nézzük ezt a jelenséget, akkor világos, hogy itt *egy több központú nemzeti közösség építéséről és szétfejlődéséről van szó.* Ebben a magyar állam szerepe döntően ezen a közösségek önálló intézményességének helyi legitim igények szerinti támogatása lehet. Ez azonban nem működhet a célok egyeztetése, valamint a döntési kompetenciák partneri párbeszédben kialakuló konkretizálása nélkül.

Mire is irányul ez a partneri párbeszéd? Törzsök Erika a MEH kisebbség- és nemzetpolitikáért felelős szakállamtitkárságnak főigazgatója előbb egy interjúban, majd az *Oldás és kötés* című írásában a revíziós politika intézményrendszerének újraelélesztéséről¹⁵ kijelentette, hogy: „A rendszerváltás után viszont¹⁶ Budapesten egy, két világháború közötti, a „revans”-politika jegyében kialakított intézményrendszer revitalizációjával akarták kezelni a határon túli magyarok problémáját. Azt az illúziót keltve, mintha Budapestről egy ilyen intézményrendszeren keresztül egyfajta támogatáspolitikával megoldható lenne a Kárpát-medencében, illetve a szomszédos országokban élő magyarság helyzete.”¹⁷ Egyszerűen el lehetne intézni ezt a kijelentést azzal, hogy: a) 1989 után felelős magyar politikus nem gondolkodott revízióban vagy a nemzetiségi diszkrimináció viszonyosságban; b) Törzsök maga is e szerkezet működtetője volt a HTMH vezetőjeként a Horn-kormány egy időszakában;¹⁸ c) Az előbbieken már szoltam a politikai illúziókról, de ez nem negligálhatja az elért eredményeket. Például a közel 3000 magyar jól-rosszul működő kisebbségi kulturá-

lis és társadalmi intézmény létrehozását a szomszédos országokban és ezzel együtt azokat a hálózatokat, amelyek nélkül nem juthattak volna el a magyar kisebbségi pártok a rendkívül fontos kormányzati pozíciókhoz.

A politikusi pozicionálás torz állítása mögött tetten érhető valós elem: valószínűleg az utóbbi 15 (vagy akár 90) évben a kisebbség- és magyarságpolitikában egyedüli mozgósító erővel, az „etnikai rehabilitáció”-val¹⁹ szemben foglalt állást Törzsök. Ez az etnikai rehabilitációs szemlélet pedig egy adott helyzetre (a szomszédos nemzetek nemzetépítő törekvéseire), illetve folyamatokra (a határon túli magyarság társadalmi-kulturális azonosságtudatbeli pozícióvesztésére) adott válasz, amelyhez kapcsolódik a magyarországi *kolonizációs beszédmód*.²⁰

S itt jutottunk el a politikai elvárások és a valós folyamatok ellentmondásáig. Ugyanis, ha akarjuk, ha nem, Magyarországon a környező országok magyar lakta területeiről mint a valamikor az országhoz tartozó területről vagyunk képesek beszélni. A határon túli magyarok előtt pedig bármennyire is csökken a magyar kormányzatok vagy Magyarország hitele, de mégis mint anyaországhoz, a magyarság intézményi központjához viszonyulnak Magyarországhoz, és nem lehet letagadni a valamikori nemzeti-állami együvé tartozást. Hiszen ez része a kulturális közösségtudatnak. Ugyanígy 1989 után senki nem állíthatta meg azt az intézményépítési folyamatot, amely határon túl megindult. Gyakran a régi (1980, 1970, 1959, 1938 előtti viszonyok, jogállami, magántulajdonhoz, vallásszabadsághoz kötődő intézményességek) visszaállítása történt meg, de rengeteg új kezdeményezés is elindult. Lehet ezt a kolonizációs, illetve anyaországos beszédmódot kritizálni, de ez egy olyan társadalmi jelenség és beszédközösségi pillér, amely csak nehezen, generációs átmenettel változhat. De mi lehet a mai elvárásunk az önálló regionális közösségi intézményességeken túl? Ha ezt most megkonstruálok, akkor a társadalom mérnökeként, megint egyfajta kolonizációs elvárásaimat közvetítem.

Ezzel szemben azt kell kiemelnem, hogy a *Trianonnal és a határon túli magyarsággal kapcsolatos gondolkodásunk legnagyobb tehertétele az a fajta történetiség, amely valaminek a visszaállításában, a rekonstrukcióban, rehabilitálásban és nem az adott társadalmi és politikai kontextusban gondolkodik*. Az állandó formaváltozásban lévő nemzeti kérdésre hatékony válaszok történeti sérelmek és megfontolások alapján nem adhatók. (Ezek funkciója mindig a belső összetartás erősítése, a közösségi felszabadulás, a társadalmi kérdések egyfajta nemzetesítése.) Történeti és nemzetközi tapasztalat, hogy sérelmi hivatkozás helyett *hosszú távon a társadalmi-közösségi funkciók intézményi biztosításán keresztül lehet a problémákat hatékonyan kezelni*. Tehát a történelmi-kulturális emlékezést el kell választani a folyamatok és érdekviszonyok értelmezésétől.

Ha ez nem történik meg, akkor állandósul az a helyzet, hogy a baloldal sérelmezi, hogy a jobboldal kisajátítja a nemzeti kérdést, amelyet az nem tud leválasztani a trianoni sérelemről, a másik oldal pedig azt sérelmezi, hogy a baloldal képtelen elfo-

gadni, hogy a társadalmat a nemzeti összetartás és a nemzeti érdekek programszerű képviselője szervezi. Ez a helyzet mindkét oldalnak kényelmes. A baloldal a nemzeti-jobboldali-konzervatív ideológiákat összekötheti a szélsőjobbal és az anti-demokratikus mozgalmakkal. A jobboldal pedig nem kényszerül a nemzetképeinek illetve a regionális viszonyok, a nemzeti kötődések újragondolására.

A beszédmód és szemléleti adottságok mellett a magyar–magyar párbeszéd másik súlyos teherterele a „nemzetben való gondolkodás” elvárása. A határon túli magyar közéletben sokszor hiányolják ugyanazt a nemzeti érdekérvényesítést, amelyet velük szemben tanúsít az adott többségi közvélemény, illetve a nemzetállami intézményrendszer.²¹ Magyarország törődésének elvárásával egyidejűleg természetesen egyből ott van a „ne szóljak a dolgainkba” megjegyzés is.²² A határon túlról hiányolt magyarországi hozzáállást sokféleképpen magyarázzák: nemzeti jellem a széthúzás; életszínvonal sovinizmus; a polgárosultság individualizáló hatása; a nemzeti eszmények hiánya; emlékezetvesztés; külgazdasági érdektelenség stb.

A kérdés a nemzetépítés történetében értelmezhető. A magyar nemzetépítés abban (is) különbözik a környező népek nemzetépítésétől, hogy *a magyarság mindig rendelkezett egy korlátozott szuverenitással bíró államisággal*, míg a környező népek elitjeinek legfőbb önszerveződő célja az önálló nemzetállam megteremtése volt a történelmi Magyarországgal szemben. Trianon után pedig a nemzeti önszerveződésben megint az állam játszotta a döntő szerepet azzal, hogy a Horthy-korszak központi kérése volt a területi revízió ügye. Ez volt a politikai rendszer legfőbb ideológiai legitimációs bázisa. 1940–1944 között épp a nemzetileg szervezett társadalom modelljét látták a kisebbségi (erdélyi) intézményrendszerben és a jobboldali társadalmi reform mintájaként állították be. A Rákosi-korszakban a nemzeti függetlenségi retorikából leválasztották a magyar kulturális közösség tudatát, és ezt az osztály és internacionalista azonosságtudat-propagandával próbálták pótolni.

A *Kádár-korszak* első éveiben az egységesítő, homogenizáló tendencia a többi szocialista országhoz hasonlóan megjelent. (Ez Magyarországon az önálló nemzeti-ségi iskolák megszüntetését hozta magával.) Csakhogy ez itt – Romániával, Csehszlovákiával ellentétben – nem járt a nemzeti függetlenségi hagyományok felerősítésével és a hatalom nemzeti szimbólumokkal és retorikával történő legitimációjával. Ennek egyrészt az a magyarázata, hogy az 1956-os forradalom leverése után a szovjet csapatokat behívó kormányzat nem beszélhetett hitelesen a magyar nemzeti függetlenségről. Másrészt a többi szocialista országtól eltérően a Kádár-rendszer a társadalom dezideologizálásával, a magánéleti szabadság kibővülésével együtt a nemzeti függetlenség mint *legfőbb nemzeti érdek* helyébe az *életszínvonal növelésének* értékét helyezte. Harmadrészt fontos látnunk, hogy Kádár János, mint az egypártrendszer vezetője, olyan *plebejus nemzetfelfogással* rendelkezett, amelyben a nemzeti érzület a Horthy-rendszer revíziós-nacionalista, manipulatív retorikájával

és legitimitásjával volt azonos. A nemzeti szimbólumok megjelenésében pedig az ötvenes-hatvanas évek fordulóján az 1945 előtti nacionalizmus feléledését látta. Ugyanezzel a félelemmel magyarázható a szomszédos országokban élő magyarság sorsa iránti érzéketlensége is. Végezetül határon túli kérdésben a hatvanas évek második feléig azért sem igen lépett Magyarország, mert a pártvezetés elkötelezett híve volt a *nemzetfeletti szocialista integrációnak* (KGST munkamegosztás). Az előbbiekből adódóan az ideológiai revizionizmus mellett a legfőbb veszélyt a nacionalizmusban látták. Ugyanakkor a Kádár-korszak külpolitikájában a *konstruktív lojalitás* volt a meghatározó. Ennek lényege, hogy miközben Magyarország belső szerkezetében – a szocialista blokkon belül – legtávolabbra került a szovjet modelltől, külpolitikájában a legszervilisebb volt Moszkvához. Ezzel együtt a határon túli magyarok kérdése és a szomszédáspolitikája is a sajátos kádári (magyar) modell védelmének rendelődött alá. A romániai magyarság problémái 1967-től a szovjet–román konfliktus éleződésével kerültek előtérbe, majd 1976–1977-ben, illetve 1985–1986-ban a nyugati gazdasági orientációhoz kapcsolt emberi-jogi és a népi íróknak tett engedmények nyomán tematizálódtak egyre markánsabban. Magyarországon a szomszédos országok pártvezetésétől sikertelenül számon kért lenini nemzetiségpolitikai normák és a nemzetiségek híd szerepének elfogadtatásában vallott kudarca, a román és a csehszlovák pártvezetéssel folytatott lobbiharcok tanulságai, valamint magyarországi elitesoportokkal kötött alkuk vezették el a párt külügyi apparátusát a nyolcvanas évek közepére a *kisebbségek kollektív jogainak* képviselőjéhez és a *magyar nemzet kulturális egységének elfogadásához*. A támogatáspolitikája alapvetően a határforgalom biztosítására, a kulturális fogyasztásra (könyv, sajtó) és a kisebbségi magyar elit támogatására koncentrált. A nyolcvanas évek közepétől pedig a médian keresztül az odafigyelést és a szolidaritást közvetítették a határon túlra, amelyet Szűrös Mátyás 1988. januári, a nemzeti összetartozást deklaráló nyilatkozata tetőzött be.²³

Az 1989 után a két nagy politikai közösség építésében külön-külön a belső kohéziót épp a *nemzeti és antinacionalista beszédmód* biztosította. A Nyugat-Európa-hoz való felzárkózás jövőképe, a jogi forradalom körüli konszenzusnak és a deetnicizált politikai rendszernek köszönhető, hogy a magyarországi választási kampányokban a demokratikus legitimitáció (a társadalompolitikai jövőképek és szakpolitikai elképzelések) jóval nagyobb szerepet kapott 2006-ig, mint a szomszédos országok nemzeti sorskérdésektől fűtött kampányaiban. A kedvezménytörvény sem pusztán ideológiai döntés volt: kidolgozását a schengeni határrezsimektől való félelem is mozgatta. (Ne feledjük, hogy 1999-ben nemigen lehetett bízni Románia gyors uniós integrációjában.) A kettős állampolgárság kérdése körüli népszavazási kampány pedig egyrészt a pártpolitikai verseny része volt, másrészt egy eljárásjogi kérdés átideologizálásaként működött.

A 2004-es népszavazást követő eseményeket a határokon túl döntően a nemzetpolitika leértékeléseként élték meg. Ráadásul *a magyar kisebbségpolitikuskok is legitimációs eszközként kezdték el használni a magyarországi politikára való mutogatást*. Ez vonatkozhatott a magyarországi megosztottságokra; a baloldal nemzeti érzéketlenségére, a jobboldal sajátos határon túli valóságképére; a kisebbségi politikába való beleszólás visszautasítására. Ugyanekkor Szlovákiában és Romániában a gazdasági növekedés új lehetőségeket teremtett, és ez tovább fokozta Magyarország leértékelődését.

Ebben a nemzetiesítettségi aszinkronban természetesen ott van az is, hogy *Magyarország a térség leghomogénebb nemzetállama*. (Egyedüli belső feszítő etnikus probléma a cigányság felzárkóztatása, amelyet döntően szociális kérdésként értelmeznek.)

3. A támogatáspolitikai szerkezetének változása

A következőkben először a budapesti kormányzatok 1989 utáni támogatáspolitikáját tekintem át, majd a reformtörekvéseket. Ezt követően az új nemzetpolitikai koncepcióról és a Szülőföld Alap működéséről szólok.

A támogatáspolitikai *első korszaka 1994-ig* tartott: ekkor épültek ki a határon túli támogatáspolitikai első intézményei, a HTMH, és az Oktatási Minisztérium – nevével többször változtatott – határon túli ügyekkel foglalkozó (fő)osztálya. A Miniszterelnökség, illetve a HTMH mellett az Illyés Alapítvány, a Kézfogás Alapítvány, a Teleki László Alapítvány, a Pro Professione Alapítvány, az Egészségügyi Minisztériummal szerződéses kapcsolatban a Segítő Jobb Alapítvány, a Mocsáry Lajos Alapítvány jött létre magánalapítványi formában a forrás-újraelosztás érdekében. Ezt az időszakot a magyarországi intézményesülésen túl a következők határozták meg:

- a) A határon túli magyar intézmények rohamos revitalizációja és az intézményteremtési robbanás. Az általánosan elfogadott elképzelés ekkor az volt, hogy az intézményalapítást segíteni kell, s a kisebbségi társadalom majd (nemzeti autonómia keretében) fenntartja és működteti a kiépült rendszereket. Egyszerre volt jelen a régi intézmények újbóli beindításának programja és a pozícióik visszaszerzésének és az új intézmények létrehozásának kísérlete. S ebből sorozatosan konfliktusok is keletkeztek: ki, mit, kiket, hogyan képvisel, s ezért milyen támogatásokra érdemes?
- b) A budapesti kormányzatok (a Németh-, az Antall-, a Boross-) a magyarságpolitika helyét és súlyát kívánták megalapozni a kormányzati munkán belül. Helykeresés folyt, amelyben a gazdaság szerkezetének átalakítása és a nemzeti érdekek képviselete mellett ez a téma az állandó válságkezelés tárgya lett.

c) Ebben a munkában a politika (pártok és személyek), valamint a társadalomépítés támogatása teljesen összekapcsolódott és összekeveredett. A döntések, támogatók elsősorban a személyes ismeretségi és bizalmi viszonyokon alapultak. Ez vezetett ahhoz, hogy ebben az időszakban keletkeztek a legnagyobb támogatáspolitikai botrányok is (Hódi-ügy, Szöcs-ügyek).

1994-től – a második korszakban – indult el a támogatáspolitikai „társadalmisítása” az előkuratóriumok, ösztöndíjtanács, szakmai előzsűrik létrehozásával. Ez körülbelül 300–350 határon túli szereplőt vont be a döntésekbe. Mindez egyszerre kívánt politikai és szakmai legitimitást adni a döntéseknek. Volt ahol ezek az alkuratóriumok döntően szakmai alapon szerveződtek (Szlovákia), és volt, ahol bizonyos alkuratóriumok politikai, míg mások szakmai alapon jöttek létre (Románia – IKA, illetve ugyanott a Könyves Céh). Ugyanekkor Magyarországon az addigi magánalapítványokból közalapítványokat hoztak létre, pártdelegáltakból álló kuratóriumokkal (IKA, ÚjKézfogás).

1998 után – ez a harmadik korszak – az addigi támogatási források kibővültek. A régi közalapítványi mechanizmusok fenntartása mellett azonban az új forrásokat és projekteket már Budapestről kezdeményezték és irányították. Ilyen volt az IKA stratégiai kerete, a határon túli magyar felsőoktatás fejlesztési program, az Apáczai Közalapítvány létrehozása és a státustörvény révén az ajánló irodák és a törvényben biztosított kedvezmények finanszírozása.

A 2002-es kormányváltás után a határon túli politikai szervezeteknek megnőtt a beleszólási lehetőségük az úgynevezett stratégiai programokba. Míg az előző két kormányzati ciklusban egyértelmű volt, hogy Tabajdi Csaba, illetve Németh Zsolt a magyarországi politikai akaratérvényesítés és a forráselosztás kulcsemberei, addig az új baloldali kormány időszakában több hatalmi központ között (Külügyminisztérium, Ifjúsági- és Sportminisztérium, Miniszterelnöki Hivatal) automatikusan megnőtt az első számú határon túli politikai vezetők, döntően Markó Béla befolyása – aki többször és egyértelműen megfogalmazta, hogy a romániai magyarságra vonatkozó támogatáspolitikai ügyekben az erdélyieknek kell dönteniük.²⁴ Kovács László az addigi partneri viszonyt azzal fejlesztette tovább, hogy a magyarságpolitikai ügyekben a határon túli vezetők véleménye úgy a támogatáspolitikában, mint a közigazgatás személyi ügyeiben meghatározó volt. Ez hamis helyzetet teremtett. A budapesti kormányzat elhitte, hogy az a jó magyarságpolitika, amit a kisebbségpolitikuskok csinálnak és ezzel a felelősség is az övék. A határon túli magyar politikusok pedig miközben döntően egy másik kormányzati és politikai szerkezetben működtek, azt gondolhatták, hogy a budapesti szerkezeteknek is részesei, és az a feladatuk, hogy minél több forrást szerezzenek közösségeiknek/projektjeikhez a magyar kormánytól. A források és a döntések azonban 2003–2004-re beszűkültek, a magyarságpolitikai kérdések kormányzati súlya jelentősen csökkent, épp mert a kormányzatban nem volt erős személyiség vagy érdekcsoport, amely magának érezhette

volna), így egyfajta *ígérvénypolitizálás* alakult ki. Ennek lényege a magyarországi politikus által itt vagy ott tett vagy kicsikart ígéretek magyarországi kihajtása.²⁵

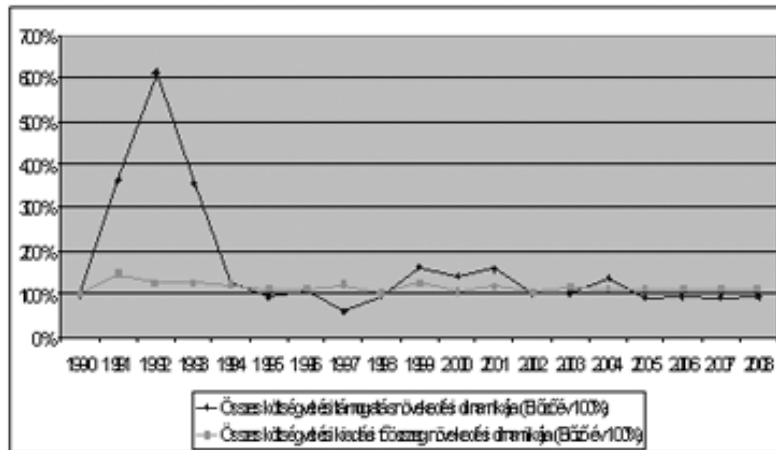
A kilencvenes évek intézményteremtői abban gondolkodtak, hogy a magyar kisebbségi intézményhálózatok – amelyek a határon túli magyar társadalmakat megjelenítik és ezzel az autonómiák/magyar kulturális pillérek alapját képezik – az elindulásban segítő magyarországi támogatást követően saját társadalmuk erejéből működhetnek. Ez azonban nem így történt. Ma ezt az úgynevezett *magyar intézményrendszert döntően magyarországi támogatásokból próbálják működtetni*. Ebből adódóan az évenkénti és esetleges forrásgyűjtés nem teszi lehetővé hosszú távú működési stratégia kialakítását, így ezen intézményektől nehezen kérhető számon a hatékonyság. Egy másik következmény az, hogy a forrásokért, illetve a forráselosztásért folytatott harcban a politikai eliteké lett a döntő szerep. Ezzel a társadalomépítés gyakorlatilag alárendelődött az érdekvédelmi, politikai munkának. Így politika- és politikusfüggővé vált, amely a kisebbségi társadalom stabilitását, belső kontrollmechanizmusait gyöngíti. Nem politikusellenességről van szó a részemről, csak tudatosítani szeretném: a kisebbségi társadalmak hosszú távú fejlődése szempontjából ez a helyzet azt a veszélyt hordozza magában, hogy a politika nem rendelkezik megfelelő társadalmi visszajelző rendszerrel, társadalmi kontrollal. Így a kisebbségi társadalom csak az elitek politikai konstrukciója marad(hat), és – miközben rohamosan nőnek azon belül a társadalmi egyenlőtlenségek – nem válhat szerves társadalomszerkezeti egységgé.

A következőkben néhány statisztikai ábra segítségével mutatom be a támogatási rendszer nagyságrendszerinti tagoltságát, változását.²⁶

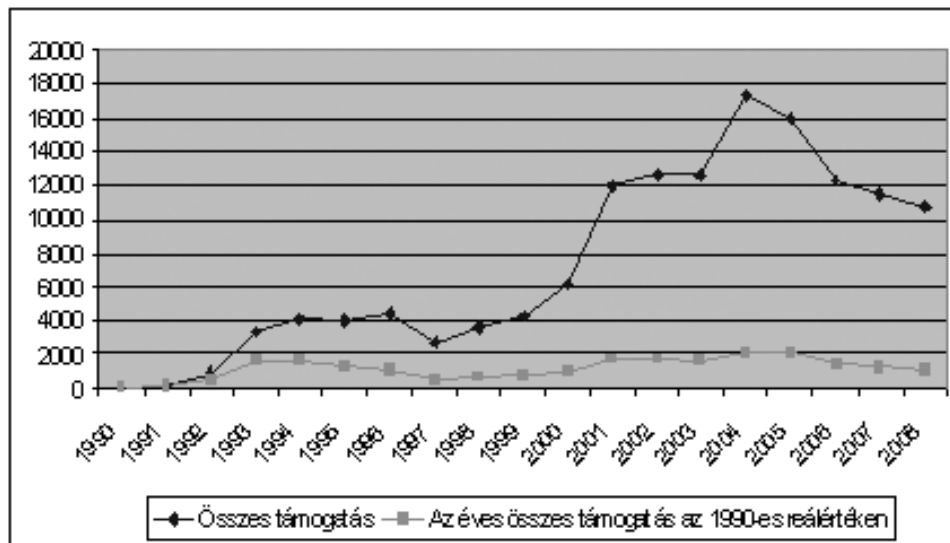
Az első ábrán az 1992-es nagy kiugrás a Duna Televízió és a HTMH létrehozásával van összefüggésben. Ha a költségvetés növekedési dinamikáját és a határon túli magyarság irányába menő támogatások dinamikáját nézzük, akkor az derül ki, hogy az MSZP–SZDSZ koalíciós kormányzatok idején ez utóbbi alatta volt a költségvetési kiadások növekedésének. Ez nem stratégiai különbözőségekre utal, hanem az adott időszakok gazdasági, költségvetési lehetőségei korlátozták a támogatások növekedését.

1. ábra. A költségvetés végrehajtott kiadásai főösszegének és a támogatás növekedési dinamikájának összehasonlítása (1990–2008)

2. ábra. Összes támogatás és értéke az 1990-es reálértéken (1990–2008)

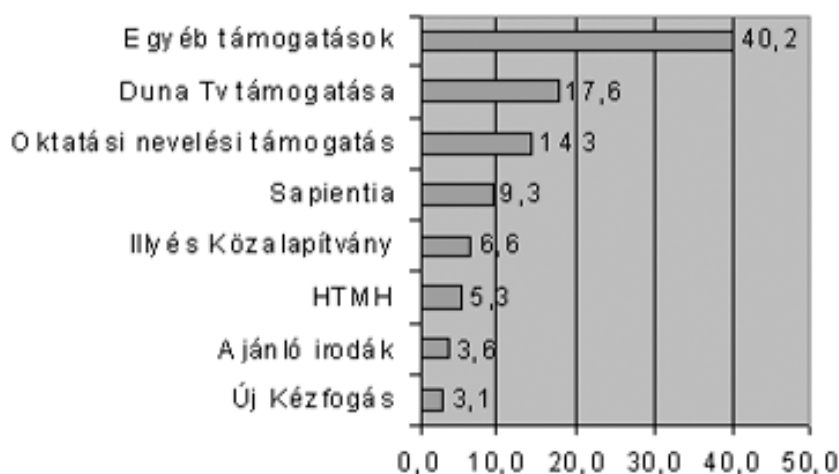

1. táblázat. Összes támogatás és értéke az 1990-es reálértéken (1990–2008)²⁷

Év	Támogatások		
	Összesen (ezer Ft)	a központi költségvetés kiadási fő-összegében (%)	az 1990-es reálértéken (ezer Ft)
1990	48	0,006	48
1991	152	0,016	113
1992	934	0,606	563
1993	3 322	0,228	1633
1994	4 168	0,234	1725
1995	4 034	0,204	1302
1996	4 370	0,197	1141
1997	2 715	0,100	599
1998	3 646	0,130	704
1999	4 301	0,122	755
2000	6 179	0,163	988
2001	12 053	0,269	1765
2002	12 563	0,215	1747
2003	12 588	0,224	1671
2004	17 311	0,291	2153
2005	15 918	0,241	2102
2006	12 365	0,164	1429
2007	11 425	0,136	1239
2008	10 793	0,116	1094
Összesen	138 885		

Reálérték tekintetében az 1993–1994-es szintet 2001–2005 között haladta meg a támogatás.

3. ábra. A legnagyobb támogatási programok 1990–2008 (%)

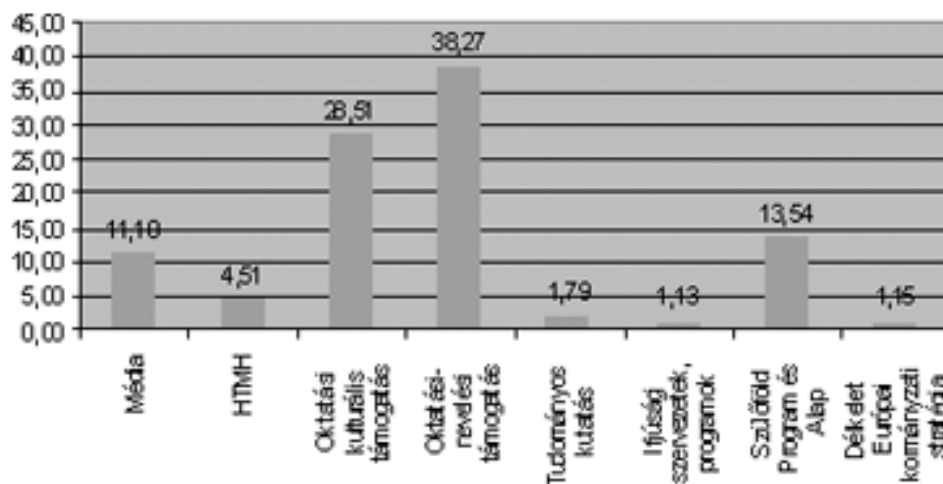

Az időszak összesen mintegy 140 milliárd forintos támogatási összegének 18%-át (24,5 milliárd Ft) a *Duna Televízió* kapta. Megkérdőjelezhető, hogy vajon miért kell ide számítani ennek a közszolgálati televíziónak a költségvetési támogatását. Ha a Duna Televízió egyik oldalról mint a határon túli magyarok televíziója hirdeti magát, a határon túli kritikák alól nem bújhat ki azzal, hogy magyarországi közszolgálati csatornáról van szó. Lényegében egy, a határon túli magyarok számára, Magyarországon, döntően határon túlról származó műsorkészítők által készített tartalmak közvetítéséről van szó. Akkor tehát Magyarországnak joga/feladata közvetíteni a határon túli magyarok saját társadalmi kommunikációját? A határokon túlról nagyon gyakori kritika Magyarországgal szemben a nem valós kisebbségi helyzetkép közvetítése. Az azonban tabu téma, hogy ennek a képnek a kialakításában miként is vesznek részt a határontúli elitiek.²⁸

A másik fontos tétel az *oktatási-nevelési támogatások* 2003-tól induló rendszere, amely már így is a maga 20 milliárd forintos összegével az egyik legfontosabb programmá vált. Az egyéb támogatások – ha nem számítjuk ide az Illyés Közalapítvány forrásait – 4%-a egészségügyi célokat, ugyanennyi a tudományos kutatást, ennek másfélszerese a gazdaságfejlesztést és vele megegyező összeg a kultúrát szolgálta. Ez utóbbi aránya a valóságban biztosan nagyobb, hiszen az IKA támogatásának jelentős részét és a történelmi egyházak itt számba nem vett külön támogatásának jelentős részét is ilyen célokra fordították. A források felhasználását nézve 2004-ig a támogatások 40–46%-a hasznosult Magyarországon, majd 2005-től a hozzávetőleges számítások szerint ez lecsökkent 23–30%-ra. (Ez a szám jóval kisebb lenne, ha a Duna Televíziót nem számítanánk ide.)

Az utolsó ábra jól mutatja az oktatási-nevelési, a médiatámogatás, valamint a felsőoktatás-fejlesztés (döntően a Sapientia Alapítvány) meghatározó szerepét.

4. ábra. A 2006-os költségvetési támogatások megoszlása (%)

A támogatáspolitikai reformigény már 1993–1994-ben megjelent az OM-ban a szakkuratóriumok, majd az alkuratóriumi rendszer létrehozásával. Törzsök Erika 1994–1995-ben, a HTMH-ban a támogatáspolitikai reformját megalapozó szakértői bizottságot hozott létre és egy kormányhatározatot is előkészített. Ez elsősorban a támogatások átlátható elosztására és pénzügyi szabályozására vonatkozott. Az 1999–2002 közötti kormányzati támogatáspolitikát Misovicz Tibor rendszerezte, és tette átláthatóvá a HTMH felügyelte pénzek elosztását. Ugyanakkor 2000-ben az Illyés Közalapítványnál Veress László a korabeli irodavezető titkár elkészítette az addigi támogatások adatbázisát, amely egy ideig használható volt az alapítvány honlapján keresztül.²⁹ A Fidesz-kormányzat utolsó napjaiban született meg Gál Kinga kezdeményezésére az a kormányhatározat, amely a határon túli magyarságnak szánt támogatások egységes nyilvántartási rendszerét megalapozta.³⁰ Ebből az utóbbi években felfejlesztett rendszerből az adatszolgáltatók és eleve néhány kimaradt forráselosztó hely miatt megint csak részleges képet kaphatunk. Még a Fidesz-kormányzat alatt született egy kormányhatározat a Támogatáspolitikai koordinációs tárcaközi bizottság létrehozásáról 2002. június 1-i hatállyal. A Gyurcsány-kormány ezt a bizottságot 4 évvel később, 2006. február 22-én hívta először össze. Az elnöki teendőket Gémesi Ferenc, akkor helyettes külügyi államtitkár látta el. A tagok az egyes szaktárcák által delegált szakértők. A bizottság évente legalább négy alkalommal ülészik, a megbeszélésekre tanácskozási joggal meghívást kapnak a támogatások elbírálásában, illetve eljuttatá-

sában közreműködők is. A bizottság éves tevékenységéről jelentést kell készíteni a kormány számára.³¹ Jelenlegi működéséről nincs tudomásom.

A támogatások felhasználását az oktatás és a tudományos kutatások terén 2001–2002-ben, elsőként, a Berényi Dénes vezette munkacsoport elemezte.³² Kimutatták a magyarországi ösztöndíjak több mint 50%-os részarányát, az 1998–1999-ben rohamosan növekvő támogatási keretben a humán-társadalomtudományi kutatások meghatározó arányát. A folyamatos monitorizálásra és a helyi tapasztalatokra épülő támogatáspolitikai stratégia hiányára hívták fel a figyelmet.

2003-ban a *Magyar Kisebbség* című kolozsvári folyóirat vitát szervezett a támogatáspolitikáról. A dolgozat szerzője írta a vitaindítót.³³ A hozzászólások jórészt a támogatáspolitikai elvárásokról és az anomáliákról szóltak. Misovicz Tibor itt megjelent tanulmányában a mindenkori miniszterelnök kiemelt szerepét és az intézményes és koordinációs konfliktusokat állította középpontba.³⁴

A következő évben készült el az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány műhelyében az a regionális gazdaságfejlesztési program, amely később a *Szülőföld program* címmel jelent meg.³⁵ Ez az anyag a nemzetközi gazdaságfejlesztési tapasztalatokat, a kárpát-medencei regionális adottságokat kapcsolat össze, körvonalazva a kormányzati szándékok szerinti stratégia megvalósításának módszereit.

2005-ben az Illyés Közalapítvány kezdeményezett egy ankétot az alkuratóriumok, illetve a kedvezményezettek körében a támogatási rendszer problémáiról. Közel 50 válasz érkezett vissza. Legfontosabb pozitívumként a támogatások intézményteremtő funkcióját értékelték. Ezen túl az IKA decentralizáltságát, egyáltalán a támogatások meglétét és a pályázati tanulási folyamatot hangsúlyozták. Jóval differenciáltabb volt a felvetett problémák rendszere. Legszélesebb körben a *politikai hatásokat* tartották negatívnak. Ez alatt három különböző viszonylat értendő: a politikai pártok szerepe a forráselosztásban; a személyi, szakmai, politikai átfedések és összeférhetlenségek és a budapesti kormányzati stratégia és erőközpont hiánya. A másik csoportba a *forráselosztás lebonyolításával kapcsolatos anomáliák* kerültek. Ezen belül a hosszabb távon elengedhetetlen működés finanszírozás normatív támogatásának hiánya volt a legfontosabb. Ehhez kapcsolódott a források elaprózódásának kérdése és a több éves projekt támogatások hiánya. A harmadik körbe a *támogatási rendszer működtetésének gondjai* kerültek. Ide tartozik a pályázati kiírások és döntések egyeztetésének elmaradása, a kiírások és a lebonyolítás elhúzódása és a megvalósítások monitorizálásának hiánya. A támogatottak oldalán pedig a több helyre való pályázás és elszámolás anomáliái, valamint a külföldről érkező támogatások utáni adó és járulékproblémák. A negatívumok negyedik körébe az *elkényelmesedés* jelensége tartozott. Ez úgy értendő, hogy maguk a civil intézmények egy része a magyarországi források leszívására jött létre. Más részük, mivel sem saját bevétellel, önrésszel, sem államországi vagy transznacionális pályázati forrásokkal/képességekkel nem rendelkezik, teljesen kiszolgáltatott a budapesti támogatásoknak.³⁶

Szintén 2005-ben a határon túli magyar támogatások európai uniós normák szerinti átalakítása és a Nemzeti Fejlesztési Tervbe való integrálása érdekében indított tematizációs kampányt Horváth Tamás és Ríz Ádám a Hídvégi Mikó Intézet keretében. A 2005 tavaszán készült vitairatuk (*Kárpát-medencei magyarok támogatásának új lehetőségei az Európai Unióban*) támogatás helyett fejlesztéspolitikáról beszél, és lényegében az EU-s módszerek és pályázatok kihasználásában látja az intézményépítéshez szükséges forrásbevonás lehetőségét. Kezdeményezték egy „Határon túli magyar nemzeti fejlesztési terv” létrehozását. A programjuk lényegében tudásbeviteli és szocializációs program, amelyhez határon túli helyszíneken próbáltak partnereket megnyerni.³⁷

A legszélesebb támogatáspolitikai visszhangot Csete Örs Javaslat a Magyariskola program kimunkálására című vitairata váltotta ki.³⁸ Ennek melléklete átfogó kritikáját adja az oktatási támogatásoknak, amelyet az egész szerkezetre érvényesnek tartok. Csete szerint szó sincs rendszerről, hanem a hierarchizált rögtönzés vált rendszerré. Mindez átpolitizálódott és krónikus forráshiány jellemzi. Tovább nehezítik a helyzetet a jogalkotási és kompetencia problémák, valamint a finanszírozásért folytatott rivalizálás. Hiányoznak a forráselosztó intézményekből az egységes pályázattási és ellenőrzési követelmények, a középtávú programokban való gondolkodás, a hatásvizsgálat és a magánforrások bevonása. A határokon túl pedig: a működési bizonytalanság, a pénzek elosztásának állandó vitatása, a hiányzó szakmai egyeztetések hiánya, a felhalmozott támogatási tőkék ellenőrizetlensége, a helyi források láthatatlansága, a versenyképtelenség a legnagyobb problémák.³⁹

Az eddigi támogatáspolitikai szakirodalom legjobb elemzésének Papp Z. Attila tanulmányát tartom a 2003–2006 közti oktatási támogatásokról.⁴⁰ Három jelenséget tart meghatározónak. A magyarországi szakmai (oktatási) szereplők hiányát a programokban, amely azzal jár, hogy a prioritásokat a magyarországi és a határon túli politikai szereplők határozzák meg. Másik jelenség az infrastrukturális, döntően ingatlan-beruházások döntő súlya szemben a „szoft”, szakmai-tudásbeviteli programokkal. A harmadik kiemelt folyamat a pályázati kultúra alulfejlettsége az egydimenziójú magyarországi politikai alkukhoz kapcsolódó forráselosztás miatt.

A választás évét megelőzően, 2005-ben a Fidesz szakértői több egymástól független szakértői anyagot gyűjtöttek be a magyarságpolitika és a támogatáspolitikai reformjához. Hasonlóképpen Sárközy Tamás államreform-anyagához is készült a határon túli magyarok ügyeinek közigazgatási kezeléséről háttéranyag és több regionális gazdaságfejlesztési összefoglalóval találkoztam háttéranyagként.⁴¹

Az uniós támogatások és pályázatok magyar kisebbségeket érintő elemzésére eddig egy kutatás készült Horváth Tamás vezetésével, *Magyar–magyar célok a határon átnyúló területi együttműködési programokban* címmel.⁴² A pályázat statisztikai elemzéseiből és mélyinterjú vizsgálateiból kiderül, hogy a magyar lakta települések és intézményeik jelentősen alulreprezentáltak az uniós források elosztásában. A

munkát szerették volna egy-egy határon túli magyar fejlesztési terv kidolgozása irányába folytatni, de külföldi partnerek és érdeklődés hiányában ez elmaradt.

A támogatáspolitikai 2006 előtti alapproblémáit a következőkben lehet összefoglalni:

- a) Határon túlra egyre nagyobb igény jelentkezett olyan intézmények *működési költséggel* való ellátására, amelyek az adott közösségben úgymond alapfeladatokat látnak el. Mindezt a közalapítványi pályázati módszerekkel nem lehetett tovább biztosítani. Erre egyfajta normatív, előre tervezhető támogatás igénye merült fel.
- b) *A sokcsatornás forráselosztó rendszer prioritásai nem szerveződtek stratégiai programmá.* A feneketlen zsák érzetét sem a nyilvántartási rendszerek, sem a prioritáskeresések nem oldották meg. Mindennek a rendezése sem a budapesti elosztóknak, sem az újabb és újabb projekteket nyitó, de valójában intézményműködtetésükért küzdő határon túli szereplőknek nem volt érdekük.
- c) *Az Illyés és az Új Kézfogás közalapítványok döntési mechanizmusa lehetetlenné tette a pályázatok szakszerű kiértékelését, az eredmények nyomon követését.* Közben az Apáczai Közalapítványnál kialakítottak egy minőségbiztosítással bíró, Unió-konform technológiát. Ez a pontozásos döntési rendszer jelentősen csökkentette az forráselosztás alkujellegét.
- d) *A támogatáspolitikai a döntési és elosztási mechanizmusok alkurendszerében átpolitizálódott.* Ráadásul a politikai elitek támogatása összefonódott az úgynevezett civil szektor támogatásával.

A rendszer megváltoztatását több dolog is akadályozta. Egy eredményes és áttekinthető építkezéshez hiányoztak az egységes nyilvántartások és hatékonyság vizsgálatok. Ugyanakkor nem volt egységes kifizetési, elszámolási rendszer sem a 20-30 kifizetési csatorna között. De nem utolsó sorban a magyarországi apparátusok és a határon túli elitek sem igazán voltak érdekeltek a változtatásban, hiszen az előbbieik számára saját intézményes pozícióikat rongthatta volna egy esetleges forráskoncentráció. A határon túli pályázóknak pedig a sokcsatornás rendszer nagyobb mozgási lehetőséget biztosított. Ezekkel szemben fogalmazódtak meg az előbb már ismerttetett reformviták.

A második Gyurcsány-kormány ágazati reformot hajtott végre a magyarságpolitika terén is. Ennek legfontosabb intézkedése a HTMH megszüntetése és a költségvetési források összevonása a Szülőföld Alapba.⁴³ A HTMH megszüntetése után annak feladat körét a MEH Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkárságra viszítovább.

Az első programtisztázó dokumentum, A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere, az előző évek támogatáspolitikai vitáinak progresszív megfogalmazásait alkalmazta. Az eddigi retorikához képest radikális véleményt fogalmaz meg

azzal a kijelentéssel, hogy a határon túli magyar társadalmakban lejátszódott változásokra az „elmúlt 16 év támogatási politikája érdemi választ adni nem tudott”⁴⁴. Határozottan koncentrált a gazdaságfejlesztésre és a szülőföldön való megmaradás és gyarapodás szociális és gazdasági feltételeire. A másik hangsúlyeltolódás abban állt, hogy a határon túli magyar politikai elitekkel kapcsolatban jóval tartózkodóbb, mint az előző kormányzatok. Ebben a vonatkozásban a kölcsönös be nem avatkozás elvét hangsúlyozták, illetve a támogatáspolitikai döntésekben közvetettebb szerepet szántak a határon túli érdekérvényesítő törekvéseknek. A MÁÉRT megszüntetésével pedig a magyar politikai rendszerbe önálló szereplőként beemelt határon túli pártvezetőkkel a kormányzat csak kétoldalú kapcsolatokat kíván ápolni.

A koncepció eklektikus és jó néhány önellentmondással bír. Az utóbbi 16 év támogatáspolitikai eredménytelensége akkor igaz, ha mindezt a szülőföldön való maradás politikai retorikájához mérjük. Csakhogy a kilencvenes évek legfontosabb folyamata a közép-európai magyar kisebbségek tekintetében az intézményesülés volt. A szülőföldön való maradás-retorika csak a kilencvenes évek második felében erősödött fel, addig az autonómia jövőképe volt a meghatározó toposz. A támogatások egy része – feltételezhetően, de egyelőre nem mérhetően – improduktív. De közben létrejöttek a határon túli magyarság (kvázi civil társadalmi) intézményes világai. Az állami, önkormányzati, egyházi intézményességgel együtt kb. 4500-5000 „magyar” intézményről beszélhetünk a térségben.⁴⁵ Ez részben a másfél évtizede kialakult magyarországi támogatási rendszernek köszönhető.

Egy másik ellentmondás a „nemzetegyesítés cselekvő megélésének” és a „magyar közösségek közötti megállapodások” megfogalmazások használata, nem tisztázva, hogy a nemzetegyesítő stratégia vagy a szerződéses nemzet elképzelés a domináns a szerzők számára.⁴⁶ Kétséges a HTMH után a szakminisztériumok és a MEH főosztálya közti hatékony együttműködés megvalósítása, miközben az utóbbi 15 év egyik legnagyobb tehertétele épp a forráselosztás körüli apparátusharcok jelentették (KÜM – OM – NKOM – HTMH – közalapítványok – PM). Ennek a központosított támogatáspolitikával kívánják elejét venni. Egyedül az Oktatási és Kulturális Minisztériumba maradt meg külön apparátus a határon túli ügyek menedzselésére (két különböző főosztályon belül), de az intézményi hierarchiában alacsonyabb szintre került az egységes magyar kultúrára való hivatkozással.⁴⁷

Közvetetten az egész magyar kormányzati átalakítás gyengeségei hatnak vissza a tervezett koncepcióra:

- a) A reformokat lefékező apparátus ellenállásának elhárítása érdekében az apparátus meggyengítésével és megkerülésével maga az ügykezelés is veszélybe került. De magával a HTMH megszüntetésével a beérkező ügyek száma is csökkent. Hogy e mögött a határon túli magyar intézményesség Magyarországtól való elfordulása vagy új érdekérvényesítő technikák, a lehetőségek beszűkülése áll-e, nem tudom.

b) Az addigi – Törzsök Erika által sokat kárhozott – szimbolikus politizálással szemben az utóbbi másfél évben a reformkritika és retorika kommunikációja került előtérbe. Az ezelőtti támogatáspolitikai és a közalapítványok éles kritikája döntően publicisztikákban vagy publicistákat idézve jelenik meg. Ezt egészíti ki egy aktív sajtó jelenlét és reagálás a bárhol megjelenő kritikákra. Ugyanakkor a sokat hangoztatott szakmaiság is egyre gyakrabban megkérdőjeleződik, de ezeket a kommunikáció során reformellenes politikai ellenállásként értelmezik.⁴⁸

Maga a koncepció 2007 végére a következőkben foglalható össze⁴⁹: az eddigi szülőföldön való boldogulás és a rehabilitációs retorika helyett a *versenyképesség és a modernizációs esélyek támogatása, a folyamatok összehangolása* került középpontba. Különválasztják a *támogatáspolitikát a fejlesztéspolitikától*. Az előbbihez tartozik a projektek pályázati támogatása és az identitásőrzést szolgáló intézmények (nemzeti jelentőségű intézmények és programok) hosszabb távú működésének biztosítása. A másik pillér, a fejlesztéspolitika, a szomszédos országokkal, régiókkal közös térség-, intézmény- infrastruktúra-fejlesztést és a gazdasági programokat fedi, amely a II. Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódik. A támogatáspolitikában a közalapítványok és a minisztériumi források összevonásával egy intézményrendszeren keresztül zajlik a források elosztása, döntően pályázati rendszerben. Ebben a mechanizmusban három szintet különítettek el. A politikai szint, a határon túli magyarok választott politikai vezetőinek Regionális Egyeztető Fóruma, amely egy-egy közösség esetében a legfontosabb célokat jelöli meg. A szakmai szint, a három szakmai kollégium⁵⁰ (és a társadalmi tanácsadó testület). A kollégiumok tagjai – akikre a Regionális Egyeztető Fórum résztvevői tesznek javaslatot – döntenek a pályázatokról. A végrehajtó szint pedig a Szülőföld Alap Irodaapparátusa, akik a lebonyolítást végzik.

A magyar–magyar politikai viszonyban az eddigi többpárti MÁÉRT üléseket a kormány és a határon túli vezetők találkozási váltották fel, mintegy kormányzati konzultációként. De magyar–magyar politikai kapcsolatrendszer e mellett működik az önkormányzatok szintjén, a parlamenti munkában (Magyar Képviselők Fóruma) és az államfő tevékenységi körében is.

A *fejlesztéspolitikához* a határ menti fejlesztések tartoznak, amelyekre uniós forrásból magyar részről 349 M euró, a szomszédos országok részéről 335 M euró áll rendelkezésre pályázati úton való továbbosztásra 2007–2013 között.⁵¹ Ez a magyar kormányzati kommunikációban része a határon túli magyarok támogatásának, míg a határon túli nyilvánosságban ezzel óvatosabban bánnak. Ennek hátterében az állhat, hogy ezek a fejlesztések nem csak magyar lakta területeket érintenek és a magyarság életszínvonal-emelkedése, infrastrukturális helyzetének javulása nem komfortérzetüket növeli, csak közvetetten hat vissza a kulturális otthonosságtudatukra. De a legnagyobb – igazából be nem vallott – gond, hogy az eddigi eredmények szerint a szomszédos országokban minél nagyobb egy adott településen a magyarok aránya, annál kisebb arányban jutottak eddig uniós és pályázati forrásokhoz.⁵² Itt

többszörös hátrányról van szó, amely a kisebbségi világok napi-funkcionális – és nem a reprezentatív identitásmegőrző – intézményi alulfejlettségéről szól. A kormányzat részéről a határon átnyúló útvonalakra („varratmentesítés”) és a felnőttképzés kiemelt támogatására dolgoztak ki terveket.⁵³ Ezt tekintik a fejlesztéspolitikán belül prioritásoknak.

A két éve működő Szülőföld Alap a forráselosztásának és hatékonyságának kiértékelése külön kutatás feladat lehet. Erre itt nem vállalkozhatom. Most csak az eddigi támogatáspolitikai elemzések nyomán az átpolitizáltság és a szakszerűség kérdését vetem fel. Törzsök Erika és Gémesi Ferenc nyilatkozataikban vehemensen bírálják a régebbi támogatási rendszer politikai alárendeltségét. Miközben a Szülőföld Alappal kapcsolatban a forrásszűkösség után a *központosítás* (az alkuratoriumok megszüntetésével a regionális beleszólás beszűkülése⁵⁴) és az *átpolitizáltság* a leggyakoribb kritikai megjegyzés. Ennek alapja az, hogy a Regionális Egyeztető Fórum tagjai a határon túli pártvezetők, illetve a Kollégiumok tagjait is ők nevezik meg. Az is köztudott, hogy a határon túli döntési javaslatok a Kollégiumokban általában átmennek, amelyeket előtte mindenhol a pártvezetés is jóváhagyja. Erre az egyik válasz az lehet, hogy a Szülőföld Alapot létrehozó törvény részletesen szabályozza az összeférhetetlenséget, s ha ezt az elitek kijátsszák, akkor vessenek magukra a kisebbségek. (Oldják meg a maguk körében, legyenek felnőttek és felelősek önmaguk közösségi ügyeiben.⁵⁵) A másik pedig egy szemléleti kérdés: kik a kisebbségi közösségek reprezentánsai? A választott politikai képviselők vagy más intézményi alrendszer vezetői is hasonló legitimációval bírnak? Számon kérhető-e akár Magyarországról, akár az adott régióból a pártvezetők támogatási prioritásai? Ennek kezelésére az ilyen ügyekben is hiányzó nemzeti önkormányzatiságon túl egy-egy regionális fejlesztési terv segíthetne. Vagy olyan – és ez az, amely rövid távon megvalósítható – eljárás mechanizmusokat lehetne alkalmazni, amelyek magukat a projekteket szakszerűsíténe, készítenék nagyobb társadalmi teljesítményre. Az egyik ilyen lehetőség a pályázati célprogramoknak a jelenleginél sokkal behatároltabb és részletesebb leírása és a teljesítések tartalmilag ellenőrizhetővé tétele.⁵⁶ Technikai dolognak tűnik, de jelenleg a Kollégiumok tagjai nem kapják meg a pályázati anyagokat, pusztán egy listáról tájékozódnak.⁵⁷ Ez mintegy eleve magával hozza a személyes és politikai szempontok megnövekedett súlyát. Az Unió-konform pályázati technológia kulcskérdése az alkuk helyett bevezetendő előzetes kollégiumi és szakértői pontozás, majd az erőssorrend szerinti automatizmus. (Erre van egy jól kialakult gyakorlat a Szülőföld Alapba olvadó Apáczai Közalapítványnál.⁵⁸) Szintén a szakmaiság és átpolitizáltság ügyéhez tartozik a nemzeti intézmények és programok listája. A fő bajt nem abban látom, hogy például a Vajdaságban az eddig is komoly magyar állami támogatásokat elnyelt szabadkai Magyar Házat⁵⁹ támogatják és nem a zentai Magyar Művelődési Intézetet⁶⁰, vagy a tanárképzés helyett továbbra is a tanítóképzést (akikből túlképzés van) stb, hanem, hogy mi

is lesz a *támogatási szerződések tartalma*? Milyen társadalmi szolgáltatásokat várnak el tőlük, és mindez hogyan lesz mérhető? Itt merül fel élesen a szakmai kontroll kérdése. A Szülőföld Alapról rendelkező törvényben és jogszabályokban a szakmaiságot a behívottak azzal, hogy a kollégium, illetve a társadalmi tanácsadó testület tagjai, eleve megszerezték.⁶¹ A minisztériumi képviselők jelenléte szakmailag szintén formális, hiszen a kollégiumok határon túli résztvevői a Regionális Egyeztető Fórum alkúira és az otthoni legitimációra hivatkozva⁶² fölényben vannak. A szakmaiság kérdése több módon bevihető a rendszerbe. Egyrészt azáltal, ha a kiírások célprogramokra vonatkoznak és azokat részletesen magyarországi és külföldi szakértők dolgozzák ki az összeférhetlenségi szabályok figyelembevételével. Másrészt a pontozásos technika révén, az adott résztemához értő szakértők bevonásával a pályázat tartalma kerül elbírálásra. Harmadrészt, ha a projekt-, illetve intézmény-támogatási szerződésekben konkrét, számon kérhető megvalósításokat vesznek sorra.⁶³ Ezeket a későbbiekben – a lepapírozás⁶⁴ után – ellenőrzik, s az újabb programoknál már erre építenek. Sem a kisebbségkutatók, sem az apparátus, sem a határon túli közéleti reprezentánsok nem rendelkeznek a mindentudás varázspálcájával. Hatékony szakmai döntéseket a magyarországi és határon túli szakértők és szakképviseltek nélkül nemigen lehet hozni rész kérdésekben. Ez egyben a problémák hazai szakintegrációját jelentené. Hagyjuk a politikára az uniós és nemzeti integrációt, a mindennapokban a szakmai hajszálerek összekötése⁶⁵ a kulcskérdés.

Mi a progresszió? A társadalom mérnökeként az ideális elvárt szintjéről tagadni és bírálni az eddigi szerkezetek működését vagy megnézni a tanulságokat és abból a leghasználhatóbb elemeket újragondolni, finomítva adaptálni? Történetileg az utóbbi tűnik modernnek, azaz hatékonynak.

4. Az utóbbi évek stratégiai útkeresése

A következőkben négy, a szomszédság- és magyarságpolitikát érintő stratégiai útkeresésről, illetve kezdeményezésről, valamint a főbb vonalaiban már ismertetett kormányzati koncepcióról lesz szó. Nem ismertetést vagy kritikát szeretnék adni, hanem a saját szakismeretem kontextusában a tanulságokat jelezni, amelyeket talán mások is hasznosíthatnak.

2006 őszén kezdődött meg a miniszterelnök megbízásából a külügyminiszter felkérésére egy új külügyi stratégia kimunkálása. Öt intézetben, 45 alaptanulmány és 8 tematikus összefoglaló elemzés készült, majd ebből összeállt tervezet- és vitaanyagként *Magyarország külkapcsolati stratégiája*.⁶⁶ Az összefoglaló a szomszédság- és nemzetpolitikai célok összehangolására helyezi a hangsúlyt. Az általános sarokpontok között a közép-európai integráció erősítése után említi a magyar nemzet összetar-

tozásának erősítését. Az Unió belüli politika után a második helyre került a „sikeres magyarság az együttműködő térségben”. Ezen belül a kohéziós prioritások után kulcsszereplőként jelennek meg nemcsak a határon túli magyarok, hanem a magyarországi kisebbségek is, bár a nemzetközi roma ügy teljesen hiányzik a programból. Ezen túl a kedvezménytörvény, a kettős állampolgárság kérdése sem merül fel és az autonómia ügye is csak általánosságban van jelen, ezzel szemben a határ menti közös fejlesztéspolitika kap nagy hangsúlyt. Támogatás- és magyarságpolitikai szempontból a Magyar Külügyi Intézetben és az MTA Etnikai- és Nemzeti Kisebbségkutató Intézetében készült anyagok a relevánsak számunkra. Kiss J. László munkája, a *Magyarország szomszédsági kapcsolatainak jövője. Lehetőségek és feladatok* (MKI)⁶⁷ a nemzetpolitikát a régió alapú európai szomszédságpolitikában az anyaország–többségi állam–kisebbség triád általánosságában javasolja megvalósítani (II/3.). Némi fenntartást azért jelez, hiszen utal arra, hogy a fejlesztési forrásokat egy-egy országon belül azért a nemzetállami központok osztják tovább, és arra is, hogy az uniós tagság nem oldja meg a kisebbségvédelmet (III/6.) A másik, anyag, *A nemzeti azonosság tudat megújításának és fejlesztésének feltételei, intézményrendszere*⁶⁸ elkészítésében jómagam is részt vettem. Ezen belül a nemzetfogalomról, a nemzetpolitika uniós feltételeiről, az autonómia, önkormányzatiság, közösségépítés lehetőségeiről és az iden- titásörző intézményrendszerről készültek résztanulmányok. Ebben a munkában sem foglalkoztunk a támogatáspolitikával, és miközben az oktatási és tömegkommunikációs intézményrendszert elemezték, a kulturális, közgyűjteményi, közművelődési szerkezetek kimaradtak.⁶⁹ Nagyon fontosnak tartom, hogy sikerült a több központú, Magyarországhoz kapcsolódó etnoregionális közösségek koncepcióját s a magyarországi nemzetiségek támogatásának és a roma kérdésnek a fontosságát megjeleníteni. Ennek a többi anyaghoz képest gyakorlatiasabb szövegnek az egyik konklúziója a politikai konszenzus keresése első lépésben Magyarországon, majd kifelé, újabb és újabb részlet-szakkérdésekben megegyezve.

A szomszédság- és nemzetpolitika összehangolás igényének frázisával megkerülünk egy lényegi kérdést: eleve ne is menjünk olyan programok felé, amelyek vélt vagy valós konfliktusokat hozhatnak, avagy mérlegeljük ezt azzal együtt, hogy ezek kezelésére mit is tudunk tenni? Ha az előbbi megfontolás lesz az irányadó mind a szomszédság, mind a nemzetpolitikában, hiábavaló előrelépést várni. Az elvárások helyett az érdekérvényesítés szerkezete és működtetése volna a lényegi kérdés, amely nem a magamfajta szakértői irományokban, hanem a napi külpolitikai gyakorlatban mint szakmai logika alakulhat ki.

A koncepció nagy problematikája maga a funkciója. Mire is lehet ezt használni? A zárt és nyílt vitákon a külügyminisztériumi és kormányzati apparátus teljes érdektelenséget mutatott. Az anyagok roppant általánosan és óvatosan fogalmaznak, lényegében kerülik a prioritások megfogalmazását és a konfliktusértelmezéseket, illetve a technikák, célprogramok megnevezését. Ha a szakmai tervezéshez (kutatás,

tematizálás stb.) akarnánk felhasználni, hiányzik a problémakatalógus (például a szomszédságpolitika tekintetében: a szomszédsági-konkurencia konfliktusok; – a kisebbségi kérdés; – történelmi komplexusok dimenzióiban, mint egy teauruszrendszer, lebontva). Ha a követségi munkához, akkor hiányoznak a szerkezetalkító és célprogramok, például, hogy van-e katalógusunk a szomszédos országok magyar ügyekben illetékes: szakértőiről, médiamegmondóiról, kutatókról stb. Van-e az adott ország nyelvén Magyarországról internetes tartalomszolgáltatás? Ha az euroatlanti integráció utáni nemzeti érdekérvényesítés intézményesítésére újabb programok kidolgozásához, a szemléletformálás volna a szándék, az integrációt leíró jelenségek felmutatásán túl, mélyebben az *európai nemzetépítések átalakulása* felől is meg lehetne nézni a folyamatokat.⁷⁰ E tekintetben pedig a homogén nemzetállam építésén túl más folyamatok is működnek: nevezetesen a nemzetállami határok feletti (uniós regionális fejlesztések) és nemzetállam határok alatti (például testvérvárosi kapcsolatok, a határon túli magyar intézményrendszer támogatása) és a kulturális védekezés politikák. Mindezt összefoglalva: az általános stratégiai elvárások helyett nagyobb szükség lett volna magukra a helyzetekre, problémákra koherensen válaszoló szakértői szerkezetnek a megteremtésére a mai „kiküldetésre váró” külügyi apparátusi habitussal szemben.⁷¹

A második bemutatandó *jövőkép-vitára* Tamás Pál cikke nyomán az *Erdélyi Riport*ban ez év nyarán került sor.⁷² Tamás, Biró A. Zoltán már idézett, a romániai magyar politikai legitimációban kiürülni látszó etnikai rehabilitációs vízióból kiindulva, az RMDSZ kormányzati szerepét középpontba állítva, a romániai progresszív folyamatokhoz való csatlakozást és az új modernizációs jövőkép igényét állította középpontba. Nem tudom, hogy mennyiben volt spontán ez a vita vagy mennyiben a szerkesztőség szervezte. Fontos, hogy egy magyarországi elemzőre reagálnak, aki egy külső pontból fogalmazta meg a véleményét. Tamás Pál a napnyugati politikai rendszerek működési logikája szerint gondolkodik. Az RMDSZ-nek az esetleges liberális–szocialista koalícióhoz való viszonyát kérte számon, hiszen az államfővel (és a bukaresti kulturális, modern európai elittel) szemben a parlamentben egyszer már átállt az ellenfelekhez. S félti attól, hogy a nagypártosodás során kieshet a bukaresti politikából és visszaszorul a helyi, etnikai politizálásba. Kitörési pontként a demokráciához és a modernizációhoz való viszonyt látja a legfontosabbnak. A számomra legértékesebb két hozzászólásban (Eckstein-Kovács Péter és Bakk Miklós⁷³), de a többi reagálásban is nagyon érdekes volt az a közös vonás, hogy lényegében az RMDSZ 5 fős vezetése, pontosabban az általuk kialakított belső szervezeti demokrácia kérdése a kulcskérdés és csak másodlagos az országos politika. Egy másik pólust Nagy Zsolt képviselt, aki az RMDSZ modernizációs politikáját mint társadalompolitikai rehabilitációt mutatta be.⁷⁴

A felvetett problémáknak két nagy tanulsága van a számomra. Egyrészt az, hogy ha Szelényi Iván poszt-szocialista országokra alkalmazott kapitalizmus-modelljei

felől nézzük (kívülről/ felülről/ alulról épülő kapitalizmusok), akkor azt látjuk, hogy míg Magyarország, Szlovákia a kívülről épülő modellhez tartozik, addig Románia inkább a felülről épülő kapitalizmushoz, amely rendszerben az orosz, ukrán fejleményekhez hasonlóan a többpárti demokráciával, nyilvánossággal szemben az elnöki hatalom, az egyház és a hadsereg szerepe erősödik, és a nyugati tőke lényegében csak a posztkommunista elitek ellenőrzésén keresztül képes érvényesülni az országban. Ebben a megközelítésben merül fel a romániai magyarság politikai értékrendjének kérdése. A Băsescu elnökről szóló népszavazás során a székelyföldi magyar választók az RMDSZ álláspontjával szemben épp úgy szavaztak, mint az ország lakosságának többsége. Tehát, ha az etnikai kérdés nélkül vizsgáljuk a romániai magyar választók értékrendjét, mennyivel lehet az más (modernebb és polgárosultabb), mint a román pártok választói bázisa? Mennyiben van a magyar választóknak belső politikai pluralizmusra igénye, avagy e belső pluralizmus intézményesítésnek az lehetne a funkciója, hogy a kisebbségi magyar politikai kultúrát és a polgári tudatosságot is fejleszteni?

A másik kérdés, hogy az etnikai rehabilitációs kommunikáció után mi lehet az, ami az adott közösséget összekapcsolja, mozgósíthatja? 2004 óta a kisebbségpolitikusok által Magyarországgal szemben megfogalmazott kritika felgyorsította az önálló etnoregionális közösség magyar–magyar, mi és ők határtermelését. Vajon a másik vízió, a *versenyképesség, esélyteremtő intézményesség*, milyen hatást ér el a választásról, választásra gyengülő magyar szavazói bázis körében? Gyanítom, hogy még hosszú ideig legfeljebb (az egyre hamisabb) magyar kultúrfölény tudattal összekötve tudna érvényesülni. A 2006-os szlovákiai helyhatósági választásokból okulva⁷⁵ a regionális és önkormányzati szint lehet az, ahol *kézzelfogható társadalompolitikai teljesítményeket* nyújthat a magyar politikai, kulturális, gazdasági elit együttműködése. Mindez egyben annak a próbája, hogy az áhított magyar önkormányzatiság a nyelvhasználaton túl miben is lenne más, hatékonyabb a problémakezelésben, mint az adott ország más önkormányzatai egyébként?

Ezen a sajtóvitán túl a stratégiaigény sok helyütt megjelent. A Szülőföld Alapnál jó néhány ilyen pályázatot támogattak.⁷⁶ Az uniós források felhasználása tekintetében komoly kutatásokat végzett a már hivatkozott Hidvégi Mikó Alapítvány Kutatóintézet.⁷⁷ Ennek folytatásaként Horváth Tamás és Görömbei Sára határon túli partnereket kerestek meg magyar regionális fejlesztési stratégia kialakítása érdekében, eddig nem sok sikerrel. Az MKP stratégiai munkacsoportja 2007 novemberében kezdte el munkáját és Duray Miklós 2008 tavaszára ígérte az első szakmai műhelyanyagok elkészültét. Nagyívű, a választási programokat váltó, életpálya-modellben gondolkodó keresztényszociális társadalompolitikai elképzelésekre van kilátás.⁷⁸

[Az utóbbi évben a határon túli támogatáspolitikában Bodó Barna, az erdélyi magyar civil szervezetek nevében nemcsak publicisztikával⁷⁹, hanem konkrét javaslat-](#)

tervvel is előállt a 2007. őszi Tőkés–Markó tárgyalások keretében, de mivel nem sikerült megállapodást létrehozni, tervezete sem valósult meg⁸⁰. A Magyar Civil Szervezetek Erdélyi Szövetsége nevében beadott elemzés megkérdőjelezte azt a Bodó szerint kialakult helyzetet, amelyben az „RMDSZ általános kisebbségi ügyintéző szerepében minden kisebbségi közösségi érték és vagyon kezelőjének tekinti magát”. A javaslat lényege, hogy egy elemzés és társadalmi vita után a stratégiai, a közpolitikai, a strukturális és a szakmai döntések meghozatalára egy, a politika, a civil szféra és az egyház képviselőiből álló paritásos testület létrehozása és ezzel, a választási eredményektől függetlenül, egy központi döntéshozó szerv jöhetne létre.

Ebből a rendszerből azonban kimaradnának azok a kisebbségi intézményi alrendszerek, amelyek csak kvázi civil szervezetek, hiszen a kisebbség számára költségvetési intézményi funkciókat egészítenek ki (vagy látnak el). A javasolt szerv hatalmi szempontból egy új forráselosztó centrum, amelyről egy párt csak nagyon komoly kényszer nyomán mond le. Ráadásul a romániai magyar politikai közegben Bodó Barnának a Bolyai Kezdeményező Bizottságban és a Tőkés László tanácsadói körében betöltött szerepe azt hozza magával, hogy a MCSZESZ mintegy az RMDSZ-en kívüli erők intézményeként jelenik meg.

De vajon lehet-e úgy fejlesztéspolitikákhoz kapcsolódni, hogy az adott közösség, illetve annak szakértői/vezetői nem rendelkeznek hosszabb távra prioritásokkal, azaz saját Unió-kompatibilis fejlesztési tervekkel? Ezt a jelenlegi kisebbségi szakértők nem tudjuk elkészíteni vagy a politikai elitből kikényszeríteni. Akkor ezt Magyarországról kellene kezdeményezni?

E tanulmánynak nem lehet tárgya Szili Katalin parlamenti elnök és MSZP-politikus kormányhoz való viszonyának taglalása. Megoszlanak a vélemények mind a súlyát, mind az önálló szereplő voltát illetően. Az ténykérdés, hogy az MSZP-n belül a nemzetpolitikai kérdésekben különvéleményt képvisel Gyurcsány Ferencsel és a pártvezetéssel szemben. Ebben a keretben a Kárpát-medencei Képviselők Fóruma a magyar–magyar kapcsolattartás leglátványosabb és konfliktusmentes dimenziójává nőtte ki magát.⁸¹ A gazdasági-, jogi-, kulturális-oktatási albizottságok lényegében a MÁÉRT szakbizottságainak funkciójába kerültek: a határon túli igények, problémák közvetítik a magyar közigazgatás felé. Csakhogy itt ez parlamenti képviselői szinten működik, míg az épphogy működését megkezdő MÁÉRT-szakbizottságokban államtitkári számonkérés alatt kellett a határon túli pártok delegálta szakértőkkel (nem feltétlenül parlamenti képviselőkkel) párbeszédet folytatni. Itt a magyar–magyar ügyeken túl rengeteg országprobléma is felmerült, és nem csak a magyar közigazgatást, nem csak a kisebbségi magyar ügyeket, hanem a szomszéd országai közigazgatási viszonylatokat tanulhatta. A KMKF elvárja a szaktárcák beszámolóit, azt, hogy a tagok a pártfrakciókban végrehajtsák a közös megállapodásokat, de ezekre nincsenek jogi és közigazgatási garanciák, pusztán a parlamenti képviselői státus.

A KMKF 2007. szeptember 14-i plenáris ülésén fogadták el *A magyar-magyar együttműködés és a nemzeti érdekérvényesítés perspektívái a magyar nemzet nagy részének európai uniós csatlakozása után* című dokumentumot.⁸² Ez az anyag egy konszenzusos alternatív nemzetpolitikai koncepciót kívánt adni. A helyzetértékelés után a nyolc országban élő közép-európai magyarság politikai jövőjét az autonómiák kapcsolati hálójában nevezi meg. Egyértelműen állást foglal a területi, közösségi, személyi elvű autonómiaformák mellett. A magyar–magyar együttműködés alapját a fejlesztéspolitikában nevezi meg, amelyet nem választanak el a támogatáspolitikától. A kormányzati vonaltól eltértek abban is, hogy egy brüsszeli közös magyar kisebbségi lobbiiroda létrehozását és egy, az MVSZ kulturális világszervezet funkcióját ellátó köztestületi státussal bíró intézmény létrehozását kezdeményezték. A stratégiai intézmények körét pedig a kormányzati nemzeti intézményeköről sokkal szélesebb intézményi körre terjesztették ki.⁸³ A brüsszeli iroda kapcsán hamar kiderült, hogy nincs rá költségvetési keret. A többi javaslat esetében is kétséges, hogy mindez kormánypolitikává integrálható.

A már többször vázolt kormányzati program *inkoherens*. A Gyurcsány Ferenc által 2004–2005-ben meghirdetett új nemzetpolitika fogalomértelmezése, amely szerint ez az egész magyar fejlesztés- és társadalompolitikát lefedné, nagyon hamar eltűnt, hisz a maga Gémesi Ferenc vezette intézményt is Kisebbség- és Nemzetpolitikáért Felelős Szakállamtitkárságnak nevezik. Hasonlóan ellentmondásos Gémesi Ferencnek az a megállapítása, hogy az oktatási- nevelési támogatás a legfontosabb támogatási forma.⁸⁴ Itt egy körülbelül 5 milliárd forintos támogatási keretről van szó évente, amely lényegében, ha családokhoz kerül (Szlovákiában ez az iskolaalapítványokhoz jut), gyerekenként 20–20.000 Ft-ot jelent és csak a legszegényebb családok számára jelenthet komolyabb motiváló erőt az iskolaválasztásban. Nem kell mélyre ásni, hogy belássuk: volna hova költeni hatékonyabban ezt az összeget, például iskolabeíratási programokra, óvodahálózatra, pedagógusképzésre, tehetséggondozásra stb. (A hatékonyság, mint modernitás semmiképp nem érvényesül ebben az esetben.) Mégis tabu ez a kérdés. Egyrészt azért, mert a státustörvényhez csatolt kedvezmény visszavonása újabb bizonyíték lehetne a határon túli kormányzati érdektelenségre. Másrészt, mivel a támogatások folyósítását mindenhol a kisebbségi pártokhoz közel álló, azokhoz kapcsolódó szervezetek végzik, Erdélyben körülbelül 8%-os, máshol 6%-os közvetítői költségért (körülbelül 350–400 millió forint), ez komoly háttértámogatásnak számít. Harmadrészt ez az 5 milliárd egy régebbi keretben változtatta meg a belső arányokat, tehát másterületektől vett forrásokat.

A program és a kormányzati inkoherencia kulcsa valahol itt keresendő. Törzsök Erika és Gémesi Ferenc kritikai attitűddel, társadalommérnöki indulatokkal látott hozzá a magyarságpolitika átalakításához, azonban már miniszterelnöki vagy akár kormányközi szinten a „választófejedelmek”⁸⁵ ellenállását váltotta ki.⁸⁶ Eleve a Re-

gionális Egyeztető Tanács és a KMKF intézményes nyomásgyakorlást biztosít a számukra. A magyarországi sajtó és a határon túli média jó része mellett.

A kormányzati munka másik nyomorúsága – az offenzív a múltra, a jobboldalra, a határon túli ballépésekre tett bírálatok, kritikai támadások nyomán kialakult – *párbeszéd-képtelenség*. Bodor Pál kritikájára Fejtő Ferenc válasza a Népszabadságban, Tabajdi Csaba programkísérletének visszhangtalansága, Kis Tibor kioktató kritikái és Törzsök Erika harcos publicisztikája eleve ellenfeleket kreált.⁸⁷ Az utóbbinak nem tett jót az sem, hogy harcos etnobiznisz-ellenessége ellenére továbbra is az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások vezetője (fizetés nélkül). Ez csökkenti szavai hitelességét. Ráadásul – miközben a kormányzat számára ez az intézmény a szakmai referencia – az intézmény igazából nem részese a szerény kisebbségkutató párbeszédnek. Közvetítő szerepet kívánnak betölteni a kormányzati háttéranyagok és a tudományos kutatások között.

5. A működtetők világa

Ebben a részben először arról lesz szó, hogy kik is csinálták a magyarságpolitikát 2004-ig, és miért határkő ebből a szempontból ez az év. Ezt követően a magyar–magyarsztereotípiák kérdésétszeretném felvetni.

2004-ben megjelent munkámban elkülönítettem a *szakpolitikusok* körét, akik pártjukon belül a határon túli magyar problematikára szakosodtak és adott helyzetben kormányzati pozícióból is részt vettek ennek alakításában.⁸⁸ Itt el kell különítenünk Csoóri Sándor, Duray Miklós, Németh Zsolt, Szűrös Mátyás, Tőkés László szerepét, akik mindig a pártok felett álló nemzeti érdek kategóriájának képviselőitében nyilvánultak meg magyarságpolitikai kérdésekben. A szakpolitikusok csak egy-egy szűkebb kört tudtak maguk köré vonni. A csoportszervezésben az MSZP-n belüli, Tabajdi Csaba vezette tagozatépítés mindig a pártprogramok kialakításakor került előtérbe, hosszú távon nem tudta elérni a nemzeti problematika súlyának növelését és a politikai szakértők utánpótlását. Ezzel szemben a Németh Zsolt által fölépített Pro Minoritate Alapítvány saját folyóirattal, a nyári kárpát-medencei táborokkal, rendszeres rendezényszervezéssel, közvetítő funkciók betöltésével ki tudott alakítani egy fontos pozíciót a Fidesz párhálózatán belül és – a Rákóczi Szövetség és a Márton Áron Szakkollégium mellett – a fiatal szakértők képzésének, integrálásának is a legfontosabb intézményévé vált.

Manifesztálóknak neveztem azokat, akik egy-egy magyarságpolitikai kérdésben ideológiai vagy pártpolitikai alapon fogalmazznak meg álláspontokat. Nem helytelenítem, sőt természetesnek tartom ezt mint a pártpolitika és a parlamenti munka velejáróját.

Az áttelepült szakértők szerepe meghatározó (volt?) a kormányzati munkában. Nyelvtudásuk és terepismeretük révén helyzeti előnyben vannak a magyarországi versenytársaikkal szemben (akik általában külügyi karrierre vágnak vagy „magyarságmentő” elkötelezettséggel bírnak). Részben az otthoni kapcsolataiktól függenek, hisz az ottani elfogadottság kell a budapesti érvényesülésükhöz. Ez erősíti a „kijárói”, „az otthoniakat képviselem” beállítódást. S egyben nehezebbé teszi az esetleges konfliktushelyzetekben a magyarországi kormányzati érdekek képviselétét. (Például egy, a határon túl nem tetsző támogatáspolitikai döntés előkészítése vagy végrehajtása az otthoni bizalom megvonásával járhat.)

Ezek az emberek általában még odaát végezték el az egyetemet, kapcsolataik jó része is oda köti őket. Tájékozottságukat korlátozhatja, ha az „otthoni” világot még mindig ismertnek veszik, miközben az az utóbbi tíz évben rohamosan megváltozott (új emberek, új helyzetek, új hálózatok). Ráadásul ezek az emberek döntően az 1989 előtti hétköznapiakat ismerik – de az a világ már szintén átalakult. Tudáskészletük legfontosabb része a kettős vagy akár többes gondolkodásmód ismerete: jól-rosszul megtanulták a magyarországi apparátuson belüli mechanizmusokat, ismerik egy-egy szomszédos ország többségi világának problémakezelési technikáit, és gyakorolják az adott kisebbségi társadalom viszonyrendszerén belül való akaratervényesítést is. („Belül vagyok, de kívül is vagyok” alapon.)

A *magyarságmentő* kategóriába soroltak esetében sok oka lehet annak, ha egy magyarországi ezekkel a kérdésekkel kezd el foglalkozni. Ezek a pályák olyan személyes történetek, amelyekben élmények és találkozások sorából alakul ki előbb a felelősségérzet, majd a szolidaritás a határon túli magyarok iránt. Közös jellemzőjük, hogy így vagy úgy, de ezek az emberek a határon túli magyarság „jótéveői” akarnak lenni.⁸⁹ Az utóbbi két évtizedben nagyon sok ilyen, az apparátusokban, civil szerveződésekben vagy saját környezetében külmagyar érdekekért dolgozó embert ismertem meg.⁹⁰

A *fiatal technokrata* réteg 1998 után jelent meg Magyarországon és a határon túli magyar intézményrendszerben egyaránt. Több „nyelvet” és különböző adminisztrációs világokat ismer és használ. Egyetemet (itt vagy ott, vagy mindkét helyen) végzett emberek tartoznak ide, akik saját karrierjüket építik, nem a szolgálatból, a közösségi érdekek képviselétéből indulnak ki, hanem az adott feladatokból. Nem érzik nyűgnek vagy lealacsonyítónak a politikai, hivatali munkát. Pragmatizmusuk mellett – mielőtt még valamiféle magyarságpolitikai ideáltípust kreálnék – a végrehajtó szerepre való korlátozottságukat kell említenem. Eddigi tapasztalataim szerint – legyen az egyetemmenedzselés vagy az ajánló irodák szervezése, hivatali munka – mindig kulcskérdés számukra a politikai felelősséget képviselő vezető általi irányítotttság. Olyan rétegről van szó, amely évek múlva az adott két ország három intézményrendszerében⁹¹ egyaránt otthonosan mozog. Ide sorolom a *Pro Minoritate* című folyóirat szerkesztői, szerzői körét, a Rákóczi Szövetség aktivistáiból lett

szakértőket, a Gál András Levente volt OM-államtitkár köréhez tartozókat, a Márton Áron Szakkollégium, a Hídvégi Mikó Imre Kutatóintézet Alapítvány munkatársait.

A magyar kormányzati apparátus és politikusi réteg legnagyobb része a nemzetpolitika ügyében *közömbös* álláspontot foglal el. Az utóbbi magyarságpolitikájában az egyik legsúlyosabb megoldatlan problémának az apparátusok érdekeltté tétele tűnik föl. Sem a társadalmi közhangulat, sem a közvetlen érdekelttség nem kényszeríti a különböző minisztériumok szakapparátusát a külmagyar ügyekben programok, stratégiák kidolgozására, kapcsolatépítésre. Csak akkor lehet a közigazgatástól a problémák kezelését elvárni, ha egy-egy ügy mögött költségvetési fejezet, kormányhatározat, határidők, előterjesztési kötelezettségek, munkaköri leírásban szereplő feladatok stb. állnak. A Fidesz-kormányzat alatt történt retorikai váltás mellett meghatározó volt, hogy a kormányfő, a párt egyik legerősebb embere (Kövér László) és egy, a kormányon és a párton belül is vezető személy (Németh Zsolt) egyaránt elkötelezett volt ebben az ügyben, és napirenden tartotta a magyarságpolitikai kérdéseket. Szakmai szempontból rendkívül érdekes volt a kedvezménytörvény megvalósítása során látni a Belügyminisztérium szakapparátusát, amely két év alatt kiépített egy színvonalas közép-európai informatikai rendszert és irodahálózatot, határon túli magyarokkal – fékélyes konfliktusok nélkül – együttműködve.

2005-től a nemzetpolitika mindkét nagy párt számára sokat veszített a jelentőségéből. Ettől függetlenül a külpolitikai konszenzus felbomlásával a szakpolitikai kör is átalakult. Tabajdi Csaba már előzőleg európa parlamenti képviselő lett, Németh Zsolt a Fidesz nyugati kapcsolatainak megerősítésére, majd később a kormánypolitika orosz kapcsolatainak bírálatára koncentrált. Szabó Vilmos 2006-tól újra az MSZP külügyi munkájában vett részt, Csapody Miklós a pártján belül is periferizálódott. Tehát kiürült a mezőny, ahol Bálint-Pataki József, majd Komlós Attila, a HTMH-t vezette, Törzsök Erika pedig a Külügyminisztériumban Gémesi Ferencsel elindította a nemzetpolitikai ügyek irodáját. Később a Miniszterelnökségen belül ebből és a HTMH maradványai-ból állt fel az új apparátus. A magyarságmentőnek, illetve a fiatal technokratáknak nevezhető csoportok szétszóródtak. Mindkét kör a regionális szakismereteit más területen alkalmazza. Az apparátuson belül 2005-től és az összevonások után mindenképp a magyarországi munkatársak felvételét preferálták a szaktudásukra és a nem az otthoniaknak lobbizó habitusra számítva. Ez eleve elvágta a kialakult kapcsolati hálókat a budapesti apparátus és a határon túli szervezetek között. A kintiek és bentiek apparátusvitáját álkérdésnek tartom, konfliktus-stigmatizációnak. Ugyanis nyelv, hely és szakismeret megszerezhető. A kérdés inkább úgy tehető fel, hogy mi a hasznosabb a szakpolitika számára: a hivatalos távolságtartás (például Gémesi Ferenc karrierdiplomata szerepe vagy Zilahi László ügyintéző technokratizmusa) vagy a vízióit megvalósítani

akaró elszánás (például Törzsök Erika, Csete Örs)? Az egyensúlyt csak a szakapparátus tudásának felhasználásával működő rendszertudja kezelni.

A kettős állampolgárságról szóló népszavazás kampánya végletesen megosztotta a közvéleményt és a magyar–magyar kapcsolatokat. Az eljárásjogi, racionális és differenciált megoldások helyett a politikai félelmek és víziók határozták meg a közbeszédet. A támogatáspolitikai technológiája, a magyar–magyar párbeszéd kommunikációs panelek függvénye lett. A magyarországi és a kisebbségi magyar politikai elitek egyaránt saját retorikáik foglyaivá váltak.

Alapvetően 5 beszédmód-típust lehet elkülöníteni Magyarország felől a határon túli magyarokkal kapcsolatos megnyilatkozásokban:

1. A trianoni sérelmeken nyugvó, *szenvedéstörténeti* beszédmód nemcsak, hogy traumatizálja a kérdéskört, de közben eltakarja azt a változást, amely bekövetkezett az utóbbi 90 év regionális magyar csoportjainak Magyarországhoz való viszonyában és azonosságtudatában, miközben a diszkriminációs folyamatok alapvetően határozták meg ezeknek a közösségeknek a sorsát.
2. A Magyarországhoz való viszony nem pusztán egy saját nemzet által meghatározott államhoz való viszonyt jelent, hanem a történelmi Magyarországhoz való viszonyt is. Lehet-e úgy határokon túli problémákról szólni, hogy ne szembesüljünk ezzel? Ehhez kapcsolódik az „anyaország” viszonylat, hiszen bármennyire is valósnak gondoljuk a magyar nemzet regionális közösségeinek létezését, nem lehet elfeledkezni arról, hogy a magyarság csak Magyarországon rendelkezik teljes állami intézményességgel. S ehhez kapcsolódik az a határon túli egyéni és közösségi törekvés, hogy Magyarországon emancipálódhasson, a magyar állampolgárokkal egyenlő elbánásban részesüljön. Ebben a helyzetben Magyarország felől óhatatlanul minden megnyilatkozás *kolonizációs* beszédmódnak hathat. Az is, ha a magyarországi megnyilatkozók nem tudnak túllépni a historizáláson, amikor olyasmit szeretnének restaurálni, amely nem is létezett és egyúttal a közös nemzeti érdek egyedüli képviselőiként jelenítik meg önmagukat.
3. A múlt helyett *a jövőkép középpontba helyezése* szintén bevett kommunikációs panel. Ennek lényege, hogy a várt, elképzelt szerkezetet már valóságosnak tekintjük és ebből reagálunk folyamatokra. Ilyen a nemzetegyesítés retorikája, de vele együtt a európai uniós detrianonizáláshoz és fejlesztési forrásokhoz fűzött remények is.
4. Némileg erre hasonlít a *közösségépítő* beszédmód, amely a kisebbségi magyar közösségeknek önmagukon túlmutató célt feltételez (településterület-, azonosságvédelem, önszerveződés biztosítása stb.). S ebből kiindulva ezeknek a céloknak rendeli alá mind a kisebbségi intézmények, mind a közösséghez tartozó egyének tevékenységét, mintegy organikus közösséget feltételezve.
5. A magyar–magyar viszonyban – az eddigiéknél is esszéisztikusabban, de részletesebben megragadva – a *döntési kompetenciák körüli vitákban* gyakran ütközik

két szerepfelfogás. Az „adófizető” magyarországi és a szegény kisebbségi határon túli, akinek a történelem okozta társadalmi hátrányok jogán, mint „áldozatnak”, jár a támogatás. Ha pedig a felhasználásról van szó, mindkét fél szeretné az egyéni és közösségi érdekeit érvényesíteni. (például hol vásároljuk meg az adott eszközt Magyarországon vagy az adott országban? Ki és hogyan választhatja ki a beszerzési forrást?) Erre a szituációra épülhet rá a kompetenciavita. Kintről nézve a magyarországiak tájékozatlanok, beavatkozók, önzők stb.⁹², míg a különböző határon túli csoportokat a pontatlan, ügyeskedő stigmákkal lehet felruházni. A határon túli érveléseknek egy külön szerkezete szól a saját világuk magyarországiak számára érthetetlen, teljesen sajátosan működő rendszeréről, és annak a többségi intézményrendszerrel való elkülönítéséről. Vagy ha a helyzet épp úgy kívánja, a magyar intézményi mozgások teljes lehetetlenségét mutatják be. Ugyanez magyarországi oldalról olyan elvárásokban jelenik meg, mintha például egy cégbejegyzés, aláírási címpéldány stb. az egész földkerekségen csak budapesti módra létezne. Mélyebb gond, hogy ha magyarországiaként a mi rendiesebb, belterjes középosztálybeli viselkedéskultúránkat hiányoljuk. Vagy épp határon túl a saját sztereotípiáinkat várjuk el. Egy másik alaphelyzet a *helyzetismeret körüli kompetenciavita*. Ki-kí a saját pozíciójából látja jól vagy rosszul a feladatokat, az úgynevezett nemzeti, közösségi érdeket. Milyen célokat fogalmaznak meg Budapestről, mit a helyi elitek, és ezek között ki jelenítheti meg hitelesen a lokális vagy regionális szükségleteket? Ezekben a kompetenciavitákban minkét fél szövetségeseket keres. Budapest politikai, szemléleti szimpatizánsokat, a határon túli szereplők szintűgy. Ha mindez pártpolitikai szintre kerül, minden szereplő kényszerhelyzetbe jut. Különösen akkor, ha nem léteznek olyan egyeztető mechanizmusok, ahol az alkukat konszenzussal kell megkötni.

Mindebben különös pozíciót foglal el a *határon túlról származó tisztviselő, szakértő*. Mindkét világ lojalitást vár el tőle. Ha azonban konfliktushelyzet alakul ki Budapesten, mint határon túli hozzá nem értő, az itteni viszonyokat nem értő, jelenik meg. Ha saját régiójáról van szó, a legegyszerűbb az „áruló” kivándorló stigmatizációt elővenni.

A magyarországi származású szakértőknél és mediátoroknál és saját magamon tapasztalt viselkedészavarokból íme néhány: - A saját, *rögzült külmagyar képhez való ragaszkodás* és ennek a másokon való számonkérése, kizárólagossá emelése.

– Az „igazi Erdély”, az „igazi székelység”, „az igaz magyarság” megformálása. A *teljes azonosulás* az adott magyar kisebbségi életvilággal. Szófordulataik, viccek, gesztusaik átvétele és ezeknek a használata Magyarországon is.

– Ha a másik (magyar szub)kultúrából csalódások érik a „magyarságmentőt” (becsapják, nem tartják be az ígéreteket, hazugságok és rágalmazó pletykák terjesztése stb.) akkor *egy végső kiábrándulásba való menekülés* és mindennek, ami onnan jön, eleve előítéllettel való kezelése.

- A *mediátori zavarodottság*, amikor a közvetítő szerepből adódóan már mindkét kultúrában periferikussá és felszínessé válik a szerepet gyakorló személy.
- A *számonkérő szerep* akkor lép föl, ha az adott személy a határon túli partnereitől nem a várt viselkedéspanelet kapja, és elvárja a „magyar értékekhez való” ragaszkodást. Ennek tömeges példáját láthatjuk a „nyelvművelés” terén.

A magyarországi intézményi szereplők határon túli tanulási folyamataiban a tiszta, igazi magyar világ megismerésétől, a „tündérgert”-érzéstől néhány év alatt el lehet jutni a teljes kiábrándulás cinizmusáig. Ugyanígy a magyarországi beavatkozó érdekviszonyok, a nemzeti ügyek mögötti érdekek világa, hasonló lemeztelenítéssel jár.⁹³

Mindehhez kapcsolódik a *nemzeti elfedés* kérdése. Világi Oszkár, Verestóy Attila, Kasza József gazdasági és politikai hálózatainak együttműködtetése és médiabefolyásuk rendszeres pletykatéma, de támogatáspolitikai érdekeltségeik mindig kerülendők a nemzetpolitikai vitákban. Ugyanígy a kisebbségi gazdasági, kulturális és politikai elit belső érdekviszonyait is verbális nemzeti mellébeszélés takarja.⁹⁴

Ebben a „védekező” vonatkozásban, mint „adófizető”, a következő fontosabb metódusokat látom:

- a) „A támogatások magáncélokra való felhasználásának nyilvános számonkérése nemzeti érdeket sért, hisz beismerjük ezek létét”; ha az adott ország gazdasági rendőrsége lép közbe, akkor az „illető biztos védelemre szorul, hisz valószínűleg politikai indoka is van az ügynek”;
- b) „A magyarországiak ne szóljanak bele a dolgainkba, hiszen nem ők viselik a következményeket; könnyű nektek, hisz néhány óra múlva átléptek a határt, ha annyira tudod, hogy mit kell tenni, gyere, települj ide és csináld velünk.”
- c) „Ki hozta be a pártosodást, a zsidózást, a mellépapírozást, ha nem a magyarországiak? Ti neveltétek ki ezt a klientúrát, vessetek magatokra.”

A *nemzeti szolidaritás* számonkérése kölcsönös, de ezek lényegében nem írnak felül a pártpolitikai, intézményi különérdekeket, hanem a legtöbbször annak alátámasztására szolgálnak. Amikor pedig ez normálisan (önmagáért valóan) működik, valamiféle különlegessé válik (Böjte Csaba tevékenysége, árvízi segélyezés, testvértelepülési programok stb.). Ugyanide tartozik a támogatáspolitikai megkerülhetetlen kérdése: vajon a magyarországi támogatóknak tudnia kell az adott intézmény adott országon belüli állami, önkormányzati és egyéb finanszírozásáról? Az intézményi saját érdek-kör-logikára példa a Duna Televízió viszonya a külhoni magyar műsorkészítőkhöz. Vagy épp a kolozsvári Sapientia beruházások kapcsán azzal való érvelés, hogy a magyar állami támogatás néhány év alatt milyen szépen növelte az adott ingatlanok árát. De az volt a célja a felsőoktatás fejlesztési támogatásoknak? Ki és hogyan teheti fel ezt a kérdést ma magyar–magyar intézményes viszonyban?

6. A célcsoportok

A támogatásokat nem általában a határon túli magyarság, hanem annak *intézményhálózata* használja fel. Ennek az 1990 után alapított vagy revitalizált intézményhálózatnak a legfontosabb tulajdonsága, hogy társadalmi funkciókat civil szerveződési formákkal lát el. Ez egy kvázi civil társadalom.⁹⁵ A következő táblázat Kiss Dénes nyomán, az erdélyi példán keresztül mutatja be az alrendszereket. (Hasonló táblákkal minden régió magyar intézményességét át lehet tekinteni.) Világosan elválik egymástól a költségvetési támogatással bíró intézményi kör és azoknak az intézményeknek a köre, amelyeknek a működtetését belső vagy magyarországi, transznacionális forrásokból kell megoldani. Egy ideális rendszerben ezek az alrendszerek a maguk mezőnyében a saját belső játékszabályaik szerint működhetnének, kapcsolódva az országos és a nemzetközi szakmai intézményrendszerhez. Jelenleg a belső koherenciákat a forráselosztás biztosítja, de ez egyben az átpolitizálást hozza magával és a szakmai logikák érvényesítésének meggyengülését.

Hasonló törésvonalat jelent a tömbmagyar területek állami és önkormányzati intézményrendszere, hiszen azok magyar nyelven működnek, állami és önkormányzati forrásokból. Ez nem civil kör, miközben a támogatások területi eloszlásában a Székelyföld, a Csallóköz, a Beregszászi járás és a vajdasági Tisza mente rendelkezik a legnagyobb forrásleszívó erővel. Ma igazából nem ismerjük e területek állami-önkormányzati, de magyarul működő intézményrendszerének forrásait és társadalmi hatékonyságát sem. Ma a legnagyobb lehetőség – a térségben Magyarország kivételével mindenhol – az emelkedő önkormányzati források kihasználásában rejlik.

Ha a magyar regionális társadalmakat nem organikus közösségként, hanem *intézményi alrendszert használó egyének világaként* ragadjuk meg, akkor a magyar intézményességet szolgáltatásnak és nem szolgálatnak kell tekinteni, amelynek az intézményi piacon az a funkciója, hogy a határon túli magyar identitású személyeknek kisebbségi helyzetben csökkentse az esélyegyenlőtlenségét: mind az államországi, mind a nyelvországi viszonyok között megvalósíthassa a maga társadalmi mobilitási pályáját; kiteljesíthesse és megélhesse a kulturális azonosságát; saját életvilágával részt vehessen a regionális és helyi modernizációs folyamatokban.

A párbeszéd nagy kérdése, hogy a külső pont, a magyarországi forráselosztók ki tudnak-e alakítani olyan helyzeteket, hogy az egyes alrendszereken belül demokratikus játékszabályok alakuljanak ki? Majd ezek demokratikusan megválasztott reprezentánsait be tudják-e vonni a döntési, elosztási folyamatokba, illetve az anyaországi szakmai szerkezetekbe?

2. táblázat. A romániai magyar intézményrendszer*

közigazgatás	oktatási-tudományos rendszer	vallási intézmények	politikai szervezetek	művelődési intézmények	gazdaság
					művelődés-orientált gazdasági intézmények
megyei tanácsok	iskolarendszer	történelmi egyházak	RMDSZ	színházak	könyv- és lapkiadók, szerkesztőségek
városi önkormányzatok	Egyetemek	neoprotestáns egyházak	platformok	közkönyvtárak (városi, községi)	könyvesboltok
községi önkormányzatok				múzeumok, egyéb gyűjtemények	Írott-, audiovizuális-, elektronikus média egy része
				művelődési házak	
				közzszolgálati média	
kistérségi társulások	oktatást támogató alapítványok	vallási intézmények (CE Szövetség)	más magyar pártok	programszervező int. (TranzitHáz)	irodalmi kávéházak, művészkozmák
településfejlesztő egyesületek és alapítványok	Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége	Szövetségek,	pártok háttérintézményei (pl. Communitas)	tánc-zene csoportok	gazdasági egységek kulturális programszervező háttérintézményei
községi periodikák	tudományos-kutató intézetek (EME)	egyesületként működő vallási közösségek (Hit Gyülekezete)	ifjúsági politikai szervezetek (MIÉRT, stb.)	színjátszó csoportok	
	egyetemi háttér-intézmények	szórvány-ügyi intézmények		tájházak, egyéb gyűjtemények	
	szakfolyóiratok szakkönyvtárak	egyházi ifjúsági körök			
		nőszövetségek			
	diáktanácsok (középiskola)	egyházi kórusok			
	diák-érdekvédelmi szervezetek (OMDSZ, KMDSZ)	Klubszerűen működő ifjúsági házak			
		egyházi könyvtárak			
	ismeretterjesztő intézmények	egyházi folyóiratok			

* A sötétebb árnyalással jelzett intézmények állami költségvetési támogatásban részesülnek. Ugyanezt a táblázatot valamennyi régióra el lehet készíteni az adottságok figyelembevételével. Az összehasonlító vázlatomból már eleve látszanak az intézményhiányok és erősségek is.

7. Mit tehetünk?

Először is: *ne írjunk nemzetstratégiákat*, hanem beszéljünk a konfliktusban érintett felekkel. A legfontosabbak a szakmai és a kormányzati párbeszéd, valamint a magyarországi szakmai kapcsolódási pontok biztosítása. A kiemelt fontosságú nemzeti intézmények esetében a magyarországi szakmai elvárásoknak van létjogosultsága. A magyar–magyar együttműködésben – az „idősebb testvér” szerepjátékával szemben – olyan programokra van szükség, ahol partnerként kell együttműködni.

A mindehhez szükséges konszenzusok (pártok és régiók között) kialakításának azonban útjába állnak a beszédmód-panelek üzenetei és replikái. Ezért *a remélt párbeszédet annak az alapelvnek az elfogadásával lehet elkezdni, hogy konkrét problémákra kell konkrét válaszokat adni*, a nemzet problémáit az emberek gondjai felől megközelítve. Tehát az identitáspolitikai konszenzus felépítése technikai rész kérdések felől kezdődhet el. Mai ismereteim szerint ezek közül a következőket tartom a legfontosabbnak:

1. A magyar költségvetés által finanszírozott határon túli ingatlanok és gazdasági támogatások forrástérképe és hasznosulásuk rendszere.
2. A szomszédos országok magyar nyelvű oktatási és kulturális intézményrendszerének költségvetési igényei, forrásai és finanszírozási rendszere.
3. A határon túli magyar „nemzeti fejlesztési tervek” konkrét középtávú célkitűzései.
4. A magyarországi támogatási rendszer költségvetésének és technológiájának a NKA-hoz hasonló stabilizálása.
5. A szerbiai és az ukrán magyar–magyar kapcsolattartás akadálymentesítése.
6. A határon túli magyar költségvetési támogatású felsőoktatási intézmények kötelező szakmai és költségvetési ellenőrző rendszerének létrehozása.
7. Az oktatási-nevelési támogatás közvetítő költségeinek minimalizálása és a rendszer hatékonyabbá tétele az oktatásfejlesztés és szervezés irányában.
8. A határon túli médiatámogatások és ebben a Duna Televízió szerepének tisztázása
9. A határon túli magyar nyelvtervezés intézményi feltételeinek megteremtése.
10. A „nemzeti intézmények” támogatásának számon kérhető, szolgáltató teljesítményhez kötése.

A támogatáspolitikai átalakításához szemléleti, beszédmódbeli változásokon keresztül vezethet az út. A nemzeti szolidaritás retorikája mit sem ér társadalompolitikai teljesítmények nélkül.

Jegyzetek

- ¹ Ez a tanulmány a Köztársasági Elnöki Hivatal szervezte Határon túli magyarság a 21. században című konferenciasorozat negyedik rendezvényére (Támogatáspolitikai, civil kezdeményezések, befektetés: a felzárkózás esélyei a határon túl. 2007. november 30.) készült vitaindítója. Jelentősen lerövidített változata megjelent: *Regio* 2007. 4. sz. 128–164.
- ² A külhoni magyarsággal kapcsolatos közbeszédben használt nemzetpolitika fogalom a kilencvenes években a magyar államnak a határon túli magyarokra vonatkozó politikáját fedte. Majd ennek tartalmát Gyurcsány Ferenc miniszterelnök – a kettős állampolgárságról szóló 2004-es kampány során – az ország és a nemzet hosszú távú közösségi modernizációs politikájára terjesztette ki. De a kifejezés ma is inkább a szűkebb magyar–magyar vonatkozásban használatos. Emellett a magyar államnak a magyar nemzethez, a kulturális örökségéhez és jövőképehez, valamint az Európai Unió alapértékeihez való viszonyát az identitáspolitika fogalomkörében értelmezhetjük. A magyar államnak a magyarországi etnikai és nemzeti kisebbségekhez (kisebbségi-, illetve roma szakpolitikák), valamint az európai nemzeti kisebbségi és etnikai kérdésekben képviselt álláspontját az etnopolitika fogalma fedi le. Ezekben a gyűjtőfogalmakon túl szakpolitikaként megkülönböztetjük a magyarságpolitikát. A magyarságpolitika Magyarország és a határon túli magyarok viszonylatában a magyar állam és a külhoni magyarok viszonyrendszerét fedi le. Ennek része a nemzetközi és kétoldalú kisebbségvédelem; a magyar–magyar kapcsolatok intézményes működtetése; a kisebbségi magyar közösségek támogatása. Ugyanez a szakpolitika a közép-európai országok kormányzatai és az adott magyar kisebbség között integrációs-, nyelv- és intézményi politikákra bontható. A kisebbségpolitika pedig a kisebbségi politikai elitek tevékenységét fedi.
- ³ Magyar–magyar viszony alatt ebben a dolgozatban mindig magyarországi–határon túli magyar kapcsolatot értek.
- ⁴ Magyarországot általában anyaországgként nevezzük meg, de van, akit zavar az egyenlőtlen viszony. Ha idegen is, semlegesebb a nyelvszág kifejezés. A saját ország kifejezés is zavaró lehet, ha valaki az adott magyar közösség otthonosságérzetét kezdi el firtatni, ezért semlegesebbnek tartom az államország terminust.
- ⁵ Az állítást teljes mértékben igazolja az MTA ENKI kezdeményezte: Kárpát-panel 2007, A kárpát-medencei magyarok társadalmi helyzete és perspektívái. http://www.mtaki.hu/docs/karpat_panel_2007/osszegzesek.pdf (2007. 12. 08)
- ⁶ A lehatárolatlan elvárás horizontra jó példa Hódi Sándor: *Mi fán terem a nemzetstratégia?* Széchenyi István Stratégiakutató és Fejlesztési Intézet – VMMI, Tóthfalu–Zenta, 2007, 182. Valójában a szerző megjelent publicisztikai írásait hozza a kötet.
- ⁷ A legfontosabbak: Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete. Kalligram, Pozsony, 2004., Szükség mint esély. Lehet-e a magyarságpolitikát szakágazatként elgondolni? I–II. Kommentár, 2006. 4. sz. 8–95., 5. sz. 43–58.
- ⁸ Öllős László: *A Magyar Köztársaság Alkotmánya és a határon túli magyarok.* *Fundamentum*, 2006. 3. sz. 26–43.
- ¹⁰ Ez épp oly relatív előnynek számít, mint a nyolcvanas évek életszínvonal- és gazdaságpolitikája, amely a nyugati kölcsönökön alapult és a rendszerváltás óta alapvetően meghatározza a gazdasági mozgásteret. Míg a cseh, szlovák, román gazdaság – amely életszínvonal-politikája miatt el sem adódott – nem rendelkezik ezzel a tehertétellel. A nemzeti legitimációs retorika gyengesége – a szomszédos országokhoz képest – a kilencvenes évek elején azzal járt, hogy a magyar politikai rendszerben erősebb volt a demokratikus, mint a nemzeti legitimáció (a szakpolitikák fontosabbak voltak az identitáspolitikai kéréseknél.). A politikai közösségépítés során azonban ez megváltozott. Ezért nincs egy domináns vízió a magyarországi politikai közösség jövőjéről, míg Romániában és Szlovákiában ez a nemzeti legitimáció folyamatos működése révén magától értetődő

- ¹⁰ Lőrincz Csaba – Németh Zsolt – Orbán Viktor – Rockenbauer Zoltán: Nemzetpolitika '88–98. Tanulmányok, publicisztikák, beszédek, interjúk. Budapest, 1998. illetve vö. Németh Zsolt: Magyar kibontakozás. Püski, Bp., 2002. Ugyanerről Szabó Ildikó: A nemzet konstrukciója a Fidesz diskurzusaiban 1998 és 2006 között Politikatudományi Szemle, 2007. 2. sz. 129–159.
- ¹¹ Kovács Éva–Csigó Péter: Európai integráció vagy/és kisebbségpolitika – a magyar–román alapszerződés sajtóvitája. In Sik Endre–Tóth Judit (szerk.): Diskurzusok a vándorlásról, Nemzetközi Migrációs és Menekültügy Kutatóközpont, Budapest 2000, 252–278.
- ¹² Hozzátartozik az igazsághoz, hogy mindkét politikai táboron belül 20-25 százalék körül volt a pártszimpátiájukkal ellentétesen szavazók aránya. A kettős népszavazásról szóló részletesebb elemzésem: A „mumusok” és a „kék madár”. In: Magyar külpolitika az Európai Unióban. Szerk. Haris T. Csaba, Manfred Wörner Alapítvány, 2005, 32–58.
- ¹³ Ebben az esetben is különbözőek az értelmezések. Míg Borbély Imre és Németh Zsolt külön-külön a nemzet egységére teszik itt is a hangsúlyt, addig Szarka László esetében a szétfejlődés, a másságok elismertetése a domináns elem. Szarka László: Szerződéses nemzet. In: A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika. Szerk. Kántor Zoltán, Teleki László Intézet, 2002, 407–409., Uő: Mozaik nemzetből– szerződéses nemzet: http://www.mtaki.hu/tanulmanyok/szarka_laszlo/szarka_mozaiknemzetbol_szerzodeses.html?printable=1
- ¹⁴ A szinte feltáratlan téma Csehszlovákiában az ótátrafüredi értelmiségi találkozón jelenik meg, különösen Szabó Rezső előadásában, majd az alkotmánytörvény vitában. Jugoszláviában Bori Imre, Rehák László és Major Nándor tanulmányaiban jelent ez meg. Romániában Domokos Géza reagált a Magyar Írószövetségben a határon túli magyar irodalmak iránti felelősségről 1968-ban folytatott vitára.
- ¹⁵ Törzsök Erika: „Rájöttünk, hogy az intézményrendszer, amely a kilencvenes évek elején alakult, a két világháború közötti revíziós politika intézményrendszerének az újraélesztését jelentette. A harmincas években azt gondolták, hogy vissza fog állni a régi „rend”, és csak átmenetileg kell Budapestről támogatni a szomszédos országokban kisebbségbe került magyarságot. '90 után változatlanul azt vélték, hogy Magyarországról kell finanszírozni a külhoni magyarság intézményeit. A szomszédos országokban élő magyarok is – bekerülvén az Európai Unióba – velünk azonos gazdasági és politikai keretek közé jutottak. Felismertük tehát, elsősorban a kisebbségi létből eredő hátrányokat kell tompítani a magyarországi támogatási forrásokkal. Új intézményrendszert hoztunk létre, amely EU-konform, és kialakítottuk a nemzetpolitika másik pillérét: a fejlesztéspolitikát.” Oda az etnobilizáció. 168óra, 2007. október 2.
- ¹⁶ A jelenlegi kormánypolitikához képest.
- ¹⁷ ÉS 2007. 44. sz.
- ¹⁸ Tabajdi Csaba olvasói levele ezt vetette fel. 168óra, 2007. október 18. Törzsök Erika erre válaszolva közölte, hogy: bírálata az antalli és orbáni gyakorlatot érintette. Uo. 2007. október 31.
- ¹⁹ Az etnikai rehabilitációs narratíva az anyanyelvhasználat, névhasználat, vezetői pozícióhoz való jutás, iskoláztatás stb. terén működő kisebbségi korlátozottságok elleni politikai küzdelem hívószava volt, amely az utóbbi évekig képes volt a magyar kisebbségi választók mozgósítására. Biró A. Zoltán: Új víziót, más csomagolásban. Miről beszéljünk azoknak, akiket képviselünk? Transindex, 2007. május 31. <http://reply.transindex.ro/?cikk=31> (2007. 11.18.)
- ²⁰ Más-más értelemben ez a kérdés Kovács Éva, Feischmidt Margit, illetve Szarka László előadásai-ban markánsan jelenik meg. Ha ezek és Rogers Brubaker elemzéseinek prizmáján keresztül nézzük a mai kormányzat gazdaság- és önkormányzat-fejlesztés központú kommunikációját, a „etnikumok regionalizálása” jelszó használata ellenére, Törzsök Erikát, mint a magyar érdekek propagátorát, mint nemzetépítő politikust kell látnunk, aki mindezt a deetnicizálás nevében teszi.
- ²¹ Erre jó példa a határon túl élő nemzettársak jogi helyzetének rendezése a környező országokban. Ugyanígy irigy csodálkozást váltott ki 2006 márciusában az, hogy miután megtörtént Basescu ro-

- mán államelnök kapcsolatfelvétele Szász Jenővel, az RMDSZ ellenzékét reprezentáló székelyudvarhelyi polgármesterrel, a román sajtó azonnal Markó Béla március 15-i kijelentéseit állította a célkeresztbe és nem az udvarhelyi autonómia retorikát. Hasonló nemzeti összezárkózás tapasztalható a szlovák közvéleményben Malina Hedvig ügyének megítélésében.
- ²² Vicc toposz: azt álmodtam, hogy kivonultak és nem jött a helyükre senki.
- ²³ Arday Lajos: Magyarok a szomszédos államokban – külpolitikánk változása In: Sztálinizmus és desztálinizáció Magyarországon. Felszámoltuk-e a szovjet rendszert? EPMSZ, Bern, 1990. 177–202.
- ²⁴ Markó Béla és Kovács László 2002. szeptember 5-i találkozásáról kiadott nyilatkozatok alapján. RMDSZ Tájékoztató, Népújság, 2002. szeptember 6.
- ²⁵ Maga a Szatmári házaspár ügye, majd ettől függetlenül Bálint-Pataki József távozása a HTMH éléről, ennek a kompetencia átvételéből adódó eljárásos, ígérvény-politizálásnak a zsákutcáját jelentette.
- ²⁶ Minden esetben a Duna Televízió támogatását is hozzászámoltam a határon túli támogatásokhoz és az adott év költségvetésének zárszámadási adataiból indultam ki. Részletesebben lásd :Tény és való i. m.
- ²⁷ Ebből az összeállításból hiányzik a Szakképzési Alap Apáczai Közalapítványon keresztüli támogatása, valamint a megyei önkormányzatok programjaiban a magyar kisebbségi résztvevőkre, a kapcsolatok támogatására fordított összeg. Természetesen azzal sem tudunk számolni, hogy ugyanannak az összegnek más az értéke Szlovéniában vagy Ukrajnában.
- ²⁸ Ágoston Vilmos (szerk.): A határon túli magyarság és a magyar közszolgálati média. EÖKIK, Budapest, 2006.
- ²⁹ Magyar Külügyi Intézet Könyvtára (MKI Kv) CD-10/2002.
- ³⁰ Előterjesztés a Kormány részére a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. Törvényben meghatározott támogatási feladatok végrehajtásáról. Teleki László Alapítvány Könyvtára (TLA Kv) 3093/2006. (Az alapítvány megszüntetése miatt az anyag az OSZK Kézirattárába került és ott feldolgozás alatt áll.)
- ³¹ 2125/2002. (IV. 26.) Kormányhatározat, HTMH Observer 2006. 9.
- ³² Lampl Zsuzsa: Ténykép a határon túli felsőoktatási, kutatási és fejlesztési támogatásokról és hasznosulásukról. Fórum, 2003. 3. sz. 101–118.; Berényi Dénes–Egyed Albert–Kulcsár Szabó Enikő: A magyar tudományos utánpótlás a Kárpát-medence magyar lakta régióiban. Magyar Kisebbség, 2004. 3. sz. 195–208. Egyed Albert témavezető: A magyarországi felsőoktatási és kutatásfejlesztési támogatáspolitikai kvantitatív és kvalitatív elemzése: <http://adatbank.transindex.ro/dokumentumok/mellek/tanulmany.htm>; Tóth-Pál Péter–Berényi Dénes: Hogyan hasznosultak a magyarországi támogatások a környező országok magyar felsőoktatásában és kutatásában? <http://www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/sza3.html>
- ³³ Látszat és való – a budapesti kormányzatok támogatáspolitikája. Magyar Kisebbség, 2003. 4. sz. 3–35.
- ³⁴ Magyar.tampol@gov.hu Magyar Kisebbség, 2003. 4 sz., 56–69.
- ³⁵ Csizmadia Sándor–Réthi Sándor–Réthi Tamás–Törzsök Erika: A határokon túli (Kárpát-medencében élő) magyarság gazdasági alapjainak és társadalmi kohéziójának támogatását célzó lépések előkészítése, valamint ezek lehetséges kapcsolódási pontjainak bemutatása. EÖKIK, Bp., 2004. <http://www.eokik.hu/publikaciok/MHT/szulofold.pdf>
- ³⁶ A beérkezett válaszok elemzését az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2005. május 12-i konferenciáján mutattam be: Kritikai és reformnézetek a határon túli magyarok magyarországi támogatásáról. <http://www.hidvegimiko.hu/eloadasok/ea2.html> Néhány hozzászólás: <http://www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/index.html>

- ³⁷ http://www.hidvegimiko.hu/vitaforum/vitairat_teljes.html#2 Ugyanitt megtalálható a támogatáspolitikai reformjának és a határmenti régiófejlesztés legtöbb elemzése: <http://www.hidvegimiko.hu/szakanyagok/index.html>
- ³⁸ Regio, 2006. 1. sz. 3–18. ua. http://www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html. A beérkezett 256 válasz kiértékelése: Erdei Itala–Papp Z. Attila: Közös pontok és konfliktusok a magyariskola Program fogadtatásában. Regio, 2006. 1. sz. 19–43. ua. http://www.magyariskola.hu/dokumentumok/dok_01.html
- ³⁹ A határon túlra irányuló oktatási támogatás magyarországi elosztórendszerének kritikája. Regio, 2006. 1. sz. 15–18.
- ⁴⁰ Oktatási támogatások a határon túli magyar közösségeknek (2003–2006). Educatio, 2006. 1. sz. 130–146.
- ⁴¹ Ezeket az anyagokat csak részben ismerem. Nincs felhatalmazásom részletes taglásukra.
- ⁴² Ennek három részre bontott kutatási beszámolója: http://www.hidvegimiko.hu/b2_kutatasaink/hatarmenti_fejlesztések.html (2007. 11. 18.)
- ⁴³ A kialakult helyzet áttekintését adja Horváth Tamás–Ríz Ádám: Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. Gyorselemzés a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati politika megújításának eddig látható irányairól. Kommentár, 2006. 4. sz. 81–95. Az ágazati reform szakmai kritériumait jómagam próbáltam megfogalmazni: Szükség, mint esély i. m.
- ⁴⁴ A megújuló nemzetpolitika elvei és intézményrendszere. MEH Külkapcsolatokért és nemzetpolitikáért felelős államtitkár, 2006. július 23. OSZK Kézirattár (TLA Könyvtára K-3091.)
- ⁴⁵ Kárpát-medencei kutatási adatbázis: <http://gis.geox.hu/nkfp/>; A kulturális intézményrendszerre: <http://www.htmkultura.mtaki.hu/>, romániai magyar intézményrendszer: <http://adatbank.transindex.ro/belso.php?k=15>
- ⁴⁶ A megújuló ... i. m. 2.
- ⁴⁷ Határon túli politikán túl, nemzetpolitikán innen. Parászka Boróka interjúja Gémesi Ferencsel. A Hét, 2006. július 13.
- ⁴⁸ Törzsök Erika: Sérelemi külpolitika. HVG 2007. október 17.; Uő. 168 óra 2007. október 31.
- ⁴⁹ A volt HTMH oldalánál sokkal frissebb, funkcionális most fejlesztendő portálon található anyagokból összegeztem a koncepciót: www.nemzetpolitika.gov.hu
- ⁵⁰ Kulturális és egyházi; Oktatási és szakképzési; Önkormányzati együttműködési; Informatika és média kollégiumok. Tagjaik és ügyrendjük: http://www.szulofold.hu/index.php?category_id=34 (2007. 11. 15.)
- ⁵¹ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=5&action=view_item&item=547 (2007. 11. 16)
- ⁵² A Hídvégi Mikó Imre Kutatóintézet Alapítvány és az Adaptatio kft. Horváth Tamás vezette kutatásai (2006–2007) részletesen tárgyalják a lehetőségeket és javaslatokat is adnak: http://www.hidvegimiko.hu/b2_kutatasaink (2007. 11. 16.)
- ⁵³ http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?main_category=2&action=view_item&item=197 (2007. 11. 16.) Az úthálózat fejlesztésére és a közép-európai felnőttképzési hálózatra vonatkozó terveket több konferencián bemutatták, de ezeket én nyilvánosan nem találtam meg. (Ez egy példa arra, hogy mire jó egy dokumentációs központ, mint például a TLA megszüntetett archívuma. Ezzel kapcsolatos segítségkérésre – azokban a napokban, mikor folyt az anyagok feltöltése – azt a választ kaptam, hogy foglalkoznak az ügygel. Jelenleg az ilyen dokumentációt egyetlen magyarországi intézmény sem fogadja be. Így ezeket a kolozsvári Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjteményében helyezük el.)
- ⁵⁴ Miközben az alkuratóriumi rendszert, az önrész és utófinanszírozás hiányát és az elaprózódó forrásokat magam is problematikusnak tartom. Itt körülbelül 300 résztvevő helyett a döntési kör 42 főre

- zsugorodott. Itt a munkaszervezésen túl a „magunk ügye”, az elfogadottság érzése motiválja a felmerülő kritikai nézeteket.
- ⁵⁵ Egyeztetés orvosolná az MCSZESZ kifogásait. Krónika, 2007. április 25.
- ⁵⁶ Kiindulva az NKA, AKA tapasztalatiból, az eszközbeszerzés, működés, tudásbeviteli tevékenység elkülönítése stb.
- ⁵⁷ Erre a jogszabály kötelez – mondhatja a végrehajtó – (355/2006. (XII. 27.) Kormányrendelet a Szülőföld Alapról szóló 2005. évi II. törvény végrehajtásáról, 15.§. 7–8. c) megkerülve a jogszabályt jóváhagyó szakpolitikai felelősség kérdését.
- ⁵⁸ Az Apáczai Közalapítvány működéséről és döntéshozatali folyamatáról <http://www.apalap.hu/letoltes/dontesieljarasrend.pdf> (2007. 11. 15.)
- ⁵⁹ Végel László: A Balkánról és rólunk. Mozó Világ, 2006 augusztus: <http://www.mozgovilag.hu/2006/08/11honaplo3.htm> (2007. 11. 15.)
- ⁶⁰ <http://www.vmmi.org/>
- ⁶¹ Lásd Kollégiumok ügyrendjének 7. pontját http://www.szulofold.hu/index.php?action=view_item&item=76 (2007. 11. 15.) A szakmai szempontok érvényre juttatása szerepel a 2005. évi II. törvény, a Szülőföld Alapról 5§3. c), de a jogalkotó nem rendelt hozzá semmiféle garanciális mechanizmust.
- ⁶² Egy életszerű konfliktusszituáció, amikor a határon túli delegált az mondja, hogy márpedig neki erre és erre van mandátuma az ő pártvezetőjétől, aki erről a miniszterrel, államtitkárral megegyezett. Hívjuk fel a főnökeinket. Mit mondjon erre a magyar köztisztviselő? Legtöbbször ráhagyja: egyék meg, amit főztek.
- ⁶³ Így például a könyvkiadás ügyeihez a könyvkiadók, az oktatáshoz az oktatáskutatók és szervezők, a könyvtárakhoz a könyvtárt igazgatók-szervezők stb. érhetnek. Lehet egy nemzeti intézménynek feladatként azt mondani, hogy magyar nyelvű képzést végezzen vagy x szakon y diákkal, z képzési program szerint ezt és ezt vállalja; regionális tudásközpont-vízió helyett azt mondani, hogy x főállású munkatárssal y ilyen és ilyen könyvet, mutatót, adatbázis, kutatást stb. készítsünk konkrét számon kérhető munkatervvel és munkaköri leírásokkal.
- ⁶⁴ A etnoszafarikon (©Végh László) használt bensőséges szlengben a pályázat számlákkal, szerződésekkkel való elszámolásának megnevezése, de a szóhasználat már reflektál a teljesítés körülményeire. Nem a tisztességtelenségre, hanem hogy például kellett a működési költségre, még nem készült el a munka, így-úgy kerültem meg az adózást stb. kényszerhelyzetekre utalva.
- ⁶⁵ A kisebbségi intézményműködtetésben a magyarországi és uniós hatékonysági mutatók és módszerek alkalmazása.
- ⁶⁶ Az összefoglalók és háttér: http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/kul kapcsolati_strategia/eloszo.htm (2007. 11. 16.)
- ⁶⁷ http://www.kulugyminiszterium.hu/NR/rdonlyres/0B215186-028A-4C5E-A871-FEF9C68A5DB8/0/Magyarország_szomszedsagi_kapcs070508.pdf (2007. 11. 15.)
- ⁶⁸ A következő helyről az említett összefoglalón túl, minden vonatkozó anyag elérhető: http://www.mtaki.hu/kul kapcsolati_strategia/ (2007.11.16.). A nemzetpolitikára vonatkozó valamennyi intézeti és külső szakértőktől kért anyag az ankét kivételével megjelenés alatt a Magyar Kisebbség, 2006. (sic!) 3–4. számában.
- ⁶⁹ Mindkét esetben a Külügyminisztérium tájékoztatása szerint készült stratégia. A támogatáspolitikára az EÖKIK Szülőföld Programja, a kulturális szférára pedig a Nemzeti Kulturális Stratégia után az OKM-ben. Az előbb említett stratégia egy óhajtó fejlesztési felszólításon túl nem foglalkozik a határon túli magyar problematikával.
- ⁷⁰ Magyarországon nemzetépítésről nem illik beszélni, ez összekapcsolódik a jobboldali nemzeti radikalizmussal, miközben egy európai társadalomszervező jelenségről van szó. Ugyanígy a nemze-

ti, etnikai kapcsolathálók megléte ehhez kapcsolódva sokszor szégyellni valónak tűnik. (Mélyebb, a Kádár-rendszerig visszanyúló elemzésre itt nincs mód és hely.) Jó példa erre, hogy több CEU-n tanuló és tanító ismerősömtől hallottam kicsit elkeseredetten, de irigykedve, hogy milyen erős ott a román, orosz, szerb lobbis és hogyan helyezik ide-oda a diákokat az etnikai-nyelvi hálózataik révén. S közben valamiféle lenézéssel és büszkeséggel is beszélnek arról, hogy bezzeg mi ilyet nem csinálunk, s ezt – jómagam is – európai emelkedettségünk bizonyítványának látom. Önigazolásunkon túl vajon mi a funkciója az ilyen „emelkedettségnek”?

⁷¹ Miért itt mondom el mindezt? Egyrészt megtettem az MTA ENKI vitáin. Másrészt 2006 őszén a TLA Közép-Európa Intézet munkatársai ebben a szellemben dolgoztak ki egy elképzelést, de az lekerült a napirendről, mert megszűnt az intézmény. (Erről pedig jelenleg nem tudok – a magam számára is – tárgyilagosan megnyilatkozni.)

⁷² Tamás Pál: Jövőképhiány. Erdélyi Riport, 2007. június 28. záró összefoglaló: Uő: Öt dilemma. Uo. 2006. augusztus 16.

⁷³ Eckstein-Kovács Péter: A pesti elemző. Erdélyi Riport, 2007. július 12.; Bakk Miklós: Politikai szerkezet és jövőkép. Erdélyi Riport, 2007. július 19.

⁷⁴ Megjeleníteni a régiópolitikát. Erdélyi Riport, 2007. július 26. Az írás különösen úgy érdekes, hogy a elolvassuk a szerzőről, mint Románia informatikai miniszteréről, az első és azóta is egyetlen olyan értékelést, amikor magyar szerző országos szempontból vizsgálja egy magyar politikus teljesítményét. Sipos Géza: Nagy Zsolt: Mindent az RMDSZ listavezetőjéről, <http://sipos.transindex.ro/?cikk=358> (2007. 11. 18.)

⁷⁵ Az MKP országos politikusai több helyen látványos vereséget szenvedtek magyar többségű településeken szlovák és magyar helyi politikusoktól. Kulcskérdés az országos kisebbségi magyar pártelitek rekrutációja és szocializációja. A kilencvenes évek elejének kulturális elit-, majd ifjúsági mozgalom utánpótlása után nem lehet a napnyugati és magyarországi folyamatokra, az önkormányzati politikus-utánpótlásra nem odafigyelni.

⁷⁶ A Szülőföld Alap által támogatott gazdasági és területfejlesztési tervezést célzó pályázatok

⁷⁷ Kutatásaik szerint minél nagyobb egy településen a magyarok aránya, azzal egyenes arányban csökken az elnyert EU-s pályázati forrás. Magyar szervezetek és uniós pályázatok: http://www.hidvegimiko.hu/b2_kutatasaink/magyar_szervezetek.html

⁷⁸ Közeledünk a 24. óra felé. 2007. október 29. A stratégia nem lehet virtuális program. 2007. november 6. Interjúk, www.duray.sk

⁷⁹ Támogatáson innen és túl. Civilfórum 2006. 3. sz. 33–34. Az MCSZESZ állásfoglalása a Szülőföld Alap politikájával kapcsolatosan: <http://erdely.ma/dokumentum.php?id=24191> (2007.11.15.)

⁸⁰ Támogatáspolitikai és RMDSZ. Kónika, 2007. augusztus 31.

⁸¹ <http://kkmf.hu/>

⁸² http://kkmf.hu/2007/10/09/nemzetpolitikai_koncepcio#more191095 (2007. 11. 21.)

⁸³ Egyetemek, középiskolák, színházak, újságok, folyóiratok, könyvtárak, művelődési intézmények, művészeti egyezmények, művészeti együttesek és műhelyek, civil érdekvédő és szakmai egyesületek, szervezetek valamint alapítványok.

⁸⁴ Vajdaság.ma 2007. augusztus 21. http://www.nemzetpolitika.gov.hu/index.php?action=view_item&item=515 (2007. 11. 20.)

⁸⁵ A kormányzati apparátus szelengjében használt – számomra sok-sok értelmezési irányt nyitó – kifejezés a határon túli magyar pártvezetőkre.

- ⁸⁶ Városi legendák szerint (sajtóhírt nem találtam) Törzsök Erika felvetette az oktatási-nevelési támogatás közvetítési költségének problémáját, amely a Duray Miklóshoz közel álló SZKC kezébe van Szlovákiában. De ezt a konfliktust nem lehetett felvállalni, hiszen kormányközi szerződést érint.
- ⁸⁷ Bodor Pál: A baloldal nemzeti balfogásai. Népszabadság, 2007. február 15.; Fejtő Ferenc: Válasz Bodor Pál barátomnak. Népszabadság, 2007. február 20.; Tamás Gáspár Miklós: Fejtő Ferenc és Bodor Pál vitájához. Népszabadság, 2007. február 27.; Tabajdi Csaba: Illúziók ellenében. A valószínűs nemzetpolitikai reform céljairól és feladatairól. Népszabadság, 2007. március 10.
- ⁸⁸ Csapody Miklós, Entz Géza, Hadnagy Miklós, Lábod László, Lőrincz Csaba, Misovicz Tibor, Németh Zsolt, Szabó Vilmos, Tabajdi Csaba, Törzsök Erika.
- ⁸⁹ Filep Tamás Gusztáv szövegkritikája szerint: „Ez túlzás. Jót akarnak tenni, de nem akarnak jötevéi pozícióba jutni. Nem hálát és engedelmeskedést várnak el, hanem döntéseiknek az ottani társadalom által való igazolását. Aki tehát komolyan veszi ezt a munkát vagy életformát, egyfajta népszolgálatot végez. Persze ez a cím sem egyértelmű, de egybevág a 17–18. században kialakult klasszikus magyar értelmiségi modellel.”
- ⁹⁰ A szerzőt is ide lehet sorolni azzal, hogy évek óta inkább szakértői szerepben mozog.
- ⁹¹ A két országos és a kisebbségi magyar intézményrendszerben, és ezekben munkát is vállalhatnak.
- ⁹² Típushiba az apparátusokon belül Zenta és Zombor összekeverése; Muravidék helyett Muraköz szóhasználat; a Budapest–Nagyvárad vagy Budapest –Rimaszombat, Dunaszerdahely távolság túlbecsülése, a Kolozsvár–Csíkszereda táv alultervezése stb.
- ⁹³ Erre egy magáért beszélő példa: Csorba Béla: Rosszkedvünk nyara. Rajzolatok 1995-ből. <http://www.vajdasagma.info/universal.php?rovat=napfoltok&index=12> (2007. 11. 18.)
- ⁹⁴ Talán ennek köszönhető, hogy tapasztalataim szerint a magyarországi nagybefektetők a regionális elitekkel és nem a kisebbségi magyar hálózatokon keresztül jelennek meg a környező országokban.
- ⁹⁵ Ez a fejtegetés Kiss Dénes munkáján alapul: Az erdélyi magyar civil szféráról Civil Szemle, 2006. 2. sz. <http://kissd.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=21&p=4597> (2007. 11. 16.)